

M. TULLII CICERONIS

D OPUSCULA: *Prory*

HOC EST,

CATO MAJOR, seu, de Senectute.

LÆLIUS, seu, de Amicitia.

PARADOXA.

SOMNIUM SCIPIONIS.

PRÆFIGITUR

Ejusdem M. T. CICERONIS

VITA LITERARIA.

EDITIO ALTERA RECOGNITA.

ETONÆ excudit T. POTE.

MDCCLXXXIX.

L. B.

TYPOGRAPHUS.

HÆC divini Tullii volumina singil-
 latim ab reliquo corpore dempta,
 et in minutum velut pugillar conjecta;
 quo ubique ad manum commode essent,
 nunc prodirent, è re et tua et sua fore
 existimavit librarius. Quod quidem pro-
 positum ut perhonestum et speciosum,
 quum non potuerim non omni modo
 laudare, hanc auream sanctissimarum
 disputationem syllogem prosequutus li-
 benter fui;" *Thus speaks the learned J.*
GRONOVIVS on a separate Edition of
these lesser Treatises of CICERONIS Phi-
losophica.

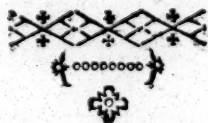
With the like View is this small Volume
now printed; and on this occasion, besides
the peculiar Merit of these Philosophi-

cal Tracts of the Roman Authors, a modern Publication is now made more general, *M. TULLII CICERONIS Vita Literaria*: This Literary Treatise was first printed at Venice, a few Years since, and makes part of the present Volume, at the particular Instance of a Gentleman, who has kindly interested himself in the Publication of this Pocket Volume of Literature.

Other Publications of useful Knowledge, and that tend to promote the Study of the Belles Lettres, will be occasionally continued: But of this, on a future Opportunity; at present, it will be only noticed, that These smaller Pieces of *CICERO* are collated with the late Edition of *OLIVET*, and that the Neatness, and Usefulness of the Impression has been the first Object considered: The same Conduct will be observed in every future Publication, to the greater benefit, (it is hoped,) and convenience of Learning; And in this pursuit, as it will at all times

be

*be a peculiar Satisfaction to make private
Emolument coincide with public Utility, the
kind Intimation and Assistance of every
learned Gentleman, will be received with
a due Sense of the Favour,*

M. T. CICERONIS VITA
LITERARIA.

AD COM. H. D. R. Φιλοκικέρωνα.

J. F.

FURE miraris de unius hominis vita quatuor exarari potuisse volumina. Homo unus quantumvis magnus, si cum tota comparatur hominum societate, paulò supra nihilum est; ideoque ejus acta cognoscere cupienti paucissimæ pagellæ possunt esse satis. Populorum et provinciarum historiæ volumina debentur. Ceterum multa scribere volenti ne in mediocris quidem ingenii et fortunæ homine deesse materia potest, modo diu vixerit, et in publico versatus fuerit; ob ea scilicet quæ nos undique circumstant, et pro rerum ac temporum vicissitudine involentes nolentesque incurrunt. Habes hic Ciceronem, et eum quidem Ciceronem, quem unum quæris, oratorum coryphæum, et rationis officii-
que

que magistrum. Si ego acta ejus omnia et consilia civica persequi voluissem, Romanam illorum temporum historiam darem. Sed alii nobis præstantes viri laudem hanc præripere. Qui multa poscit, eos adeat. Vale.

M. TULLIUS CICERO Arpini natus est in colle extra urbem, tert. Non. Jan. anno U. C. DCXLVII. Marco patre, matre Helvia loco Equestri, ex tribu Cornelia. Nactus ingenium quod unum populus Romanus, ut ait M. Seneca, per imperio suo habuit, prima studiorum rudimenta Romæ posuit cum consobrinis suis Aculeonis filiis, curante L. Crasso viro eloquentissimo, apud Græcum magni nominis Grammaticum. Sed cum illustribus per ea tempora Poeta Archias Romam advenisset, illi se instituendum dedit; tantumque profecit, ut, exacta vix pueritia, poema de Glauco apothefi, condere potuerit, cui titulus *Glaucus Pontius*. Sumpta virili toga, anno sexto decimo ductus est in forum, ut in more positum erat; commendatusque Senatori ac Jurisconsulto illorum temporum principi Q. Mucio Scævola, qui Augur dictus est, a cujus latere, quamdiu in vivis fuit, nunquam discessit. Post mortem ejus contulit se ad Scævolam Pontificem, quem ipse appellare solebat Jurisperitorum eloquentissimum, eloquentium Jurisperitissimum. His magistris tantum profecit, ut

ut in ipso juventutis flore cum celeberrimo quoque ejus ætatis oratore declamando certaret. Multa ad parandam Latinæ linguæ copiam ex Græco vertit, tum soluta, tum ligata numeris, cujusmodi sunt orationes duæ; Æschinis in Ctesiphontem, et Demosthenis pro Ctesiphonte, Xenophontis Œconomicus, et Arati Phænomena. Scripsit et Latinum poema de C. Marii laudibus, atque alia id genus, quorum extant vel tituli solum, vel fragmenta pauca. Cœperat primum ita se exercere, ut proposita sibi summi oratoris, vel poetæ, lubricatione aliqua, cujus sententiam posset memoria comprehendere, suis ipse verbis eam efferret; sed postea mutato consilio, magnorum virorum scripta, si Latina essent, fideliter ediscere maluit; si Græca, Latinis verbis explicare. Quotidie autem legebat aliquid, et scribebat etiam, præsertim siquid ex causis forensibus, et magistratuum concionibus, quas diligenter audiebat, memoria dignum judicaret, suisque exercitationibus utile. Per id ferme tempus libros duos de *Rhetorica Inventiæ* composuit, quos postea non admodum probavit, sed sibi adolescentulo excidisse scribit in libro de Orat. i. c. 2. Declamabat assidue, et quidem sæpius Græce; tum quod Græci sermonis copia atque ornamentis magis ali ingenium existimaret; tum etiam ut intelligi et corrigi a doctis viris posset, qui ex Græcia bello Mithridatico cum profugissent, Romæ erant. Eadem occasione usus, ad philosophica studia, quæ antea leviter attigerat,

* B

sub

sub Philone Academico animum retulit; iisque incensus Stoicos quoque cognoscere voluit, ducē ac magistro Diodoto, a quo puer dialecticam didicerat. Hunc verò præciquē dilexit, domique suæ, quamdiu vixit, hospitem habuit. Ad annum ætatis sextum et vice finem cum pervenisset, Græcus magni nominis orator Romam venit. Molo Rhodiensis, ad quem statim Marcus accessit, ut, comparatis jam disciplinarum præfidiis, totum se eloquentiæ daret, in eaque conquiesceret. Inde orta forensis exercitationis initia, quæ tantum illi nominis et famæ citissime pepererunt, ut hoc ipso anno, in P. Quinctii causa, cum Hortensio oratore summo apud C. Aquillium judicem pugnare potuerit luculenta illa et exaggerata, quæ inter ejus orationes primum locum occupat. Ex quo tempore magna fuit inter ipsum et Hortensium, sine invidia et obtreptione, oratoriæ laudis æmulationis. In privatis porro causis cum satis clarum fui documentum dedisset, anno sequenti publicam suscepit pro Sex. Roscio Amerino adversus L. Cornelium Chrysogonum L. Syllæ Dictatoris libertum, cum ejus patrocinium propter Syllæ dominantis opes nemo suscipere auderet. Causa hæc tantum commendationis habuit, quemadmodum ipse id Bruto scribit, ut nulla jam esset, quæ non digna patrocinio ejus crederetur. Attamen seu metu Syllæ, ut Plutarchus putat, seu valetudinis gratia, ut Cicero ipse in Bruto profitetur, cursum abruptit; totoque biennio Græciam Asiâque peragravit: quo

quo itinere omnem artium ac disciplinarum varietatem cognovit, quæ tùm maximè in iis regionibus florebant. Ac primum quidem Athenas profectus est? ibique cum studiorum gratia commorantem T. Pomponium Atticum invenisset id, potissimum fuit in caussa, cur inter se totius vitæ amicitia et officiis conjungerentur: undè orti libri sexdecim epistolarum ad Atticum. Quamvis autem frequenter simul essent apud Phædrum et Zenonem Epicureos, Cicero tamen libentiùs Antiochum audiebat veteris Academiae propugnatorem; ejusque per menses admodum sex hospes fuit. Nec verò interim eloquentiæ studia omisit, sed apud Demetrium Syrum, non ignobilem dicendi magistrum, assiduè exercebatur. Morem hunc etiam in Asia tenuit, quo cum se contulisset, Rhetoras non paucos invenit, quibus operam daret, Menippum Stratonicensem, Æschylum Cnidium, Xenoclem Adramyttenum, et alios: donec Rhodum migravit ad pristinum magistrum Molonem, ubi quotidie ferè declamabat, et quidem Græce duntaxat, quod Latini sermonis judices decessent. Confirmata valetudine, novisque comparatis eloquentiæ præfidiis, in patriam rediit ad intermissa caussarum forensium munia; inter quas celeberrima fuit, quam dixit pro Roscio Comædo. Sed pars ejus orationis maxima desideratur.

ANNO post, ætatis XXXI. Quæstor cunctis suffragiis a populo Romano factus est, datûsque Sex.

Peducæo Siciliæ Prætori. Ibi Archimedis sepulchrum detexit septum undique vepribus ac dumetis, et Syracusanis ignoratum ostendit, ut est in Tusculana V. c. 23. Romam reversus cœpit rursus in foro causisq[ue] versari, nec indignum Oratore putavit ex ipso theatro proficere. Adhibuit igitur histriones Æsopum et Roscium, motus gestusq[ue] magistros, solitus etiam interdum cum Roscio contendere, uter eandem sententiam, alter gestu, alter sermone, sapiùs variaret, magisq[ue] exprimeret: quæ res ad tantam artis suæ fiduciam Roscium adduxit, inquit Macrobius Saturnalium l. 2. c. 10. *ut librum conscriberet, quo eloquentiam cum histrionia compararet.* †

ÆDILITATI proximus petendæ cum esset, Siculis enixè postulantibus, Verris accusationem suscepit, qui illorum Prætor fuerat, obsistente Q. Cæcilio Verris Quæstore, qui sibi accusationis honorem deberi contendebat. Certatum est oratione illa, quæ *Divinatio* dicitur, quod in rei futuræ iudicio versaretur; repulsusq[ue] Cæcilius, tanquàm minime par Hortensio Verris defensori. Et quia ne calliditate quidem carebat, cum animadvertisset, Hortensium tandiù rem ducere velle, dum Prætor et Consilium mutaretur, Cicero, ut iudicii tempus contraheret, brevem quandam excogitavit accusandi rationem per testes et tabulas, finè oratoria criminum explicatione; idque luculenter *Actione prima* cum exposuisset, Verres, desperato anni sequentis

sequentis patrocínio in exilium sponte concessit. Reliquas igitur Verrinas quinque non recitavit, sed domi scripsit, posterisque ad exemplum reliquit; atque idcirco *Libri* dicuntur. In annum ejus octavum et trigesimum incidunt Orationes duæ pro Fontejo, et pro Cæcina. De altera autem hac ita scribit in Oratore c. 29. *Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, Jus civile laudavimus, verba antiqua distinximus.* Etenim Jus quoque Civile optime caluit, atque adeo de illo scripsit, ut colligitur ex Gellii lib. 1. c. 22. *M. Cicero in libro, qui inscriptus est Jure Civili in artem redigendo, verba hæc posuit, &c.* Sed nunc libri hujus, qui extabat vivente Gellio, memoria quoque vetustate abiit. Fortasse ne absolutus quidem fuit, ut apparet ex verbis Quinctiliani l. 12. c. 3, *M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia juris, sed etiam componere aliqua de eo cæperat.*

SEQUITUR divina illa pro lege Manilia, quam primam pro Rostris habuit anno ætatis primo et quadragesimo. Tunc quidem Prætor erat; et cum ipse de repetundis quærere teneretur, eodem tempore apud Prætores ceteros aliorum criminum causas agebat. Huc spectant Orationes pro Cluentio, et pro Cornelio majestatis reo. Sed altera periit præter verba pauca, quæ commentatus Asconius posteritati servavit. Quid, quod hoc ipso tempore, cum Antonius Gniphio Græce Latinæque

que doctus ex Gallia Romam advenisset, ut Grammaticam et Rhetoricam juventuti troderet, Cicero cum aliis claris viris ejus scholam frequentare non dubitavit? ut narrant Suetonius de illustr. Grammat. c. 7. et Macrobius. Id fortasse etiam in causa fuit, cur in provinciam post Præturam ire nolu-
erit. Proinde non est mirum, si pro tanta ista discendi cupiditate libros undique, Græcos præsertim, conquireret; qua de re non paucæ sunt ad Atticum literæ. Et quia Atticus ipse magnam illorum copiam collegerat, non dissimulavit, se in eam spem venisse, ut aliquando suos faceret: *quod si assequor* (inquit Epist. 4. lib. 1.) *supero Crassum divitiis atque omnium lucos et prata contemno.*

ANNO suo quarto et quadragesimo, U. C. DCXC, Consul factus est, et quidem petitione prima, nec suffragiis modò, sed acclamationibus. Paulò ante Comitia in Senatu egerat adversus Competitores C. Antonium et L. Catilinam, cujus orationis vix quippiam extat præter titulum. *In toga candida.* Toga autem candida utebantur petitores. Consul cum esset, Catilinarias habuit, et Agrarias contra Rullum, per quas dicendo efficere potuit, ut Agrariam legem, id est alimenta sua, inquit Plinius l. 7. c. 30. Romanæ Tribus abdicarent. Adde his Rabirianam de perduellionis crimine.

STATIM post Consulatum, L. Murenam, quem ipse Comitibus a se habitis Consulem renunciaverat,

rat, ambitus accusatum defendit; tum pro L. Flacco dixit, pro P. Sylla, et pro Archia Poeta magistro suo. In domestico autem otio commentarium de rebus a se in Consulatu gestis Græce composuit, et Rhodum misit ad Posidonium, quem initio libri primi de Natura Deorum inter Philosophos numerat, a quibus est institutus, ut ex eo historiam ipse elegantius scriberet, Græcisque suis daret. Respondit Posidonius, ut est in Epistola 1. lib. 2. ad Atticum, se *ὑπόμνημα* illud cum legeret, non modò non excitatum ad scribendum sed etiam planè perterritum esse. *Quid quæris?* (inquit ibidem Cicero) *Conturbavi Græcam nationem. Ita, vulgò qui instabant, ut darem sibi quod ornarent, jam exhibere mihi molestiam destiterunt.* Scripsit etiam per hæc tempora ad Quinctum Fratrem Asiæ Prætorem Epistolam de ratione regendæ provinciæ, quam ego ad nostrorum Prætorum usum Italico sermone tra-
duxi.

TRIENNIO post Consulatum suum lege Clodia, nequicquam implorata Pisonis et Gabinii Consulatum fide, in exilium pulsus est. Sed exilio ipso, quod ceteroquin ægerrimè tulit, ad ingenium exercendum usus, libros tres de temporibus suis usque ad exilii finem, versibus scripsit: ex quibus tamen nihil remanet præter fragmentum aliquod. Volumen quoque orationum Consularium confecit, et hoc titulo edidit, ut ab Judiciariis distinguerentur: sed neque Consulares omnes, neque Judi-
ciciariæ

diciariæ vetustatem ferre potuerunt, ejusque edacitati resistere. Illa ipsa Metellina periit, quam Cicero memorat in l. 1. ad Attic. ep. 13. id est *Oratio contra concionem Q. Metelli*. Sic enim inscripta erat, ut refert Gellius, cujus ætate adhuc extabat.

RESTITUTUS in patriam post mensium exilium paulò plùs sexdecim, Senatoribus primum publicè gratias egit, deinde Quiritibus, tum pro domo sua dixit ad Pontifices, postea de Haruspicum responsis in Senatu orationem habuit. Et quia multi quærun, quænam sit ex ejus orationibus pulcherrima, en tibi auctoris ipsius judicium in l. 4. ad Attic. ep. 2. *Diximus apud Pontifices pridie Kal. Oct. Asta res est accurate a nobis: et, si unquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam si nunquam aliàs fuimus, tùm profectò doloris magnitudo vim quãdam nobis dicendi dedit. Aliis aliæ magis placent; sed omnes sunt ejusmodi, Quinctiliano judic l. 10. c. 1. ut jam Cicero non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur.*

POSTEA multis exortis inter viros civitatis principes dominandi libidine contentionibus, ipse se abduxit a Curia, et ad forum rediit; quâ occasione etiam homines de se non optime meritos amicorum rogatu defendit, ut est in epistola ad Familiares 1. lib. 7. Ad hæc tempora pertinent orationes tres, pro Cælio, pro Sextio, et in Vari-
nium, qui contra Sextium testimonium dixerat.

Idcirco

Idcirco autem tertia hæc a Grammaticis et a Cicerone ipso *Interrogatio* dicitur, quia Vatinius, hominem perditum et testem fallacissimum, perpetua concidit interrogatione. 4

Non diu absuit a Curia, Nam, instantibus Comitibus anni DCXCVII. cum deliberare Senatus cœpisset de provinciis lege Gabinia futuris Consulibus decernendis; præclarum orationem Cicero habuit *de provinciis Consularibus*. Res tota in duabus Galliis vertebatur, quas Cæsar cum imperio tenebat, et in Macedonia, Syriæque, quarum alteri L. Piso, alteri A. Gabinus præerant. Cicero Pisoni et Gabinio jure meritòque iratus pervicit, ut, is revocatis, Cæsari imperium confirmaretur. Hæc ipsa oratio sua quadam ratione referrî potest ad Judiciales, quamvis in Senatu sit habita. Est enim perpetua quædam Pisonis et Gabinii accusatio, Cæsarisque defensio. Sed et ea quæ proximè sequitur in Pisonem, ad idem genus pertinere videtur, in qua cum illius insectatione sui Consulatus defensionem conjungit. Nunquam fortasse fuit in dicendo concitator.

JAM annum attigerat alterum et quinquagesimum, cum ad vitandas procerum in Senatu altercationes in prædium suburbanum secessit, ibique tres de Oratore libros absolvit, qui, ut ipse in libro primo Familiarium ad Lentulum scribit, *abhorrent a communibus præceptis, atque omnem antiquorum, et Aristotelem, et Isocrateam rationem*

Oratoriam complectuntur. In iis autem disputantes inducit P. Crassum, et M. Antonium paulo seniores, a quibus Latini sermonis maturitatem ad summum fuisse perductam scribit in Bruto.

VERE toto anni tertii et quinquagesimi cum partim in Cumano, partim in Tusculano fuisset, libros novem scribere instituit, et quidem totidem dialogis, de optimo civitatis statu, et optimo cive; sed sæpe scribendi consilium, rationemque variavit. Ac primum quidem duos absolvit emisitque; nec ita multo post reliquos persecutus ad sextum usque pervenit, eique rem clausit. Hi sunt celeberrimi *de Republica* libri, qui tempore intererunt præter fragmenta pauca, et *Sominum Scipionis*, opusculum planè divinum; ex quo sumpsere Philosophi omnes, qui de animæ immortalitate postea scripserunt. Cæsari Galliam gubernanti per Q. fratrem et generum Dolabellam conciliatus, Græcum de suo Consulatu ad eum poema misit: sed liber primus cum valde Cæsari placuisset, reliqua visa sunt illi frigidiora. Postea ad Cæsarem ipsum, hortante fratre, qui ejus Legatus in Gallia erat, Epicum carmen instituit; quod cum sæpe curis aliis distentus incidisset, eodem demum impellente, perfecit, et ad eum in Britanniam misit, quo cum imperio et exercitu transierat. Neutrum ad posteros pervenit. Quia porro Vatinius Cæsaris amicus erat, eum Cicero in judicio rogatus defendit; quamvis antea in Sextii causa nefarium hominem sibi quæ inimicissimum oppugnasset. Eodem

dem rogante Cæsare, seu Pompeio, ut Dioni placet, Gabinium quoque in gratiam recepit, postulatumque repetundarum summo studio tutari conatus est, ut narrat Valerius Maximus l. 4. c. 2. Frustra tamen, quia damnatus est. et publicatis bonis in exilium abire coactus : unde orta tamquam appendicula C. Rabirii Postumi defensio, ad quem pecuniarum pars pervenisse dicebatur. Egit per eosdem fere dies et pro Messio, et pro Scauro, et pro Druso, et pro Plancio : sed sola ex omnibus Oratio remanet Planciana.

QUARTO ætatis anno et quinquagesimo in Augurum Collegium cooptatus est, sequenti autem Milonem de Clodii cæde accusatum defendit oratione facundissima : quam totam Clodianorum clamoribus impeditus cum recitare non potuisset, domi exaravit, et ad Milonem ipsam misit Massiliæ exulantem. Ad hunc annum libri *de Legibus* referuntur. Postquam enim optimum informavit reipublicæ statum, Platonem imitatus, quem Deum suum appellare solebat, leges conscripsit, quæ illi essent accommodatæ. Sed ex libris sex, quos ediderat, tres solummodò extant.

ANNO sexto et quinquagesimo libros suos non sane libenter deseruit, et in Ciliciam cum imperio profectus est una cum Q. fratre ipsius Legato. Cum autem per Græciam transiret, decem admodum dies Athenis fuit apud Aristonem Academicum, civitatis ejus erga se benevolentia, et

Philosophorum colloquiis mirifice captus. Ex provincia rediens cum fascibus laureatis in belli civilis flammam incidit : quo tempore cum in Formianum secessisset, ne se totum ægritudini daret, theses quasdam politicas, ad temporis rationem atque usum accommodatas, Academico more pertractavit. *His ego me* (inquit ad Atticum l. 9. ep. 4.) *consultationibus exercens, et differens in utramque partem tum Græce, tum Latine, et abduco parumper animum a molestiis, et τῶν πρὸς τὴν τὴν delibero.* Post bellum, cui finem attulit Pharsalica pugna, et mors Pompeii, cum libris suis in gratiam rediit, ut ipse ad Varronem scribit in libro Familiarum 9. ep. 1. cum jam annum ageret LXI. Otium hoc litterarium filio suo, qui annum decimum octavum attigerat, utile esse voluit. Scripsit enim ejus gratia de *Partitionibus Oratoriis* ; nec plus operæ in iis posuit, quam filii institutio posceret. Multo plus curæ atque industriæ in *Dialogo de Claris Oratoribus* collocavit, qui *Brutus* dicitur. Fingit autem habitum fuisse inter Brutum ipsum et Atticum in hortis suis propter Platonis statuam. Huic porro, qui quartus de Oratore liber dici potest, quintum non multo post adjecit, qui *Orator* inscribitur ; et in hunc quidem quidquid artis et judicii habuit, Cicero contulit, ut absolutam quandam planèque perfectam eloquentiæ formam et figuram exprimeret. Ita enim ad Leptam scribit l. 6. Famil. ep. 18. *Oratorem meum tantopere à te probari, vehementer gaudeo. Mihi quidem se persuadere.*

persuadeo, me quidquid habuerim iudicii de dicendis in illum librum contulisse : qui si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum ; sin aliter, non recuso, quin quantum de illo libro, tantundem de mei iudicii fama detrabatur. Attamen Bruto non placuit, ut Cicero ipse ad Atticum scribit l. 14. ep. 20. *Cum Bruti precibus pæne adductus scripisssem ad eum de optimo genere dicendi, non modo mihi, sed etiam tibi scripsit, sibi illud, quod mihi placeret, non probari.* Sed Brutus quidem, acrioris ingenii cum esset, ipsius quoque Orationis Milonianæ statum sibi non placere declaravit, alia composita, exercitationis gratia, pro Milone Oratione, ut observat Quintilianus l. 3. c. 6. En fortasse causa, cur *de optimo genere Oratorum* librum alium postea Cicero scripserit, qui Rhetoricorum postremus est. † Quamquam eo quoque spectasse videtur, ut illos refelleret, qui Oratorum genera non rectè distinguentes, ipsum Asianum vocitabant. Exemplum subindè adjecit, ut mihi quidem videtur, duabus eximiis pro Marcello, et pro Ligario orationibus, quas in Senatu ad Cæsarem habuit. Alia per id tempus ad eo scripta vel latent, vel perire ; inter quæ liber *de Catois laudibus*, quo illum cælo æquavit, ut ait Tacitus in Annal. 4. c. 34. Cum Cæsar in Hispaniam profectus esset adversus Pompeii filios, Ciceronem Romæ tenuit Tullia filia partus, ex quo defecit : atque ita quòd unum illi relictum solatium erat, repente amisit. Frustra illum amici solari conati sunt, frustra quæcunque

quæcunque de luctu minuendo scripsere viri docti, tum in sua, tum in Attici bibliotheca legit; denique *feci* (inquit ad Atticum l. 12. ep. 14.) *quod profectò ante me nemo, ut ipse me per litteras consolaretur.* Hic tamen ipse mirificus *de sui Consolatione* liber, quem ipsi quoque Christianæ Ecclesiæ Patres præ manibus habere consueverunt, et summo opere laudarunt, jam intercidit. Nam lucubrationcula *de Consolatione*, quæ cum Tullianis operibus edi solet, non ejusdem auctoris est, sed strenui imitatoris Caroli Sigonii Mutinensis. Hinc magno quodam solitudinis studio incensus, oblatum necessitate otium flexit ad scribendi consilium. *Credibile non est* (inquit lib. 23. ad Attic. ep. 26.) *quantum scribam die, quin etiam noctibus.* Scribebat autem de Philosophia, quæ civibus suis utilia fore existimabat, quandoquidem in tanto armorum motu opera et consilio prodesse patriæ, ut ante consueverat, minime poterat. Ac primum quidem ad Philosophiæ studium cohortatus est libro, qui est inscriptus *Hortensius*, ex cujus lectione D. Augustinus sapientiæ amore incensus juvenilia vota et desideria mutavit, ut ipse de se scribit in l. 3. Confess. c. 4. et in l. 8. c. 7. Sed opus tam utile a tota antiquitate laudatum intra antiquitatem stetit. Tum autem *Academica* scripsit, in quibus ostendit, quodnam sibi philosophiæ genus maxime probaretur. Postea philosophandi locos omnes aperuit, ne Græcis de Philosophia scriptis Romani homines indigerent. Ipsa
ejus

ejus verba afferamus, quæ sunt initio libri *de Divinatione* secundi. Cum fundamentum sit philosophiæ positum in finibus bonorum et malorum, perpurgatus est is locus a nobis quinque libris, ut quid a quoque et quid contra quemque philosophum diceretur intelligi posset. Totidem subsequuti libri *Tusculanarum disputationum*, res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. Primus enim est de contemnenda morte; secundus de tolerando dolore; de ægritudine lenienda tertius; quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maximè illustrat. Docet enim, ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. Quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de *natura Deorum*, in quibus omnis ejus loci quæstio continetur; quæ ut plene esset cumulatèque perfectæ, de *Divinatione* ingressi sumus his libris scribere; quibus, ut est in animo, de *Fato* si adjunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quæstioni. Redeamus ad *Academica*, quæ primum duobus libris explicuit, *Catulo*, et *Lucullo*: sed postea, mutato consilio, a viris nobilibus illis quidem, sed nullo modo philologis, ad Varronem sodalem suum rem transtulit, et ex libris duobus jam sepositis quatuor fecit. Fingit autem sermonem habitum in Varronis ipsius Cumiano, cum esset una Pomponius Atticus. De his libris ita sibi placebat, ut in tali genere ne apud Græcos quidem esse quicquam simile existimaret. Attamen ne *Catulum* quidem et *Lucillum*, quos Attico describendos dederat, latere passus est; sed eos
postea

postea novis procœmiis additis excitavit, et claros viros, unde illis nomen, multis laudibus ornavit, ut est in libro ad Atticum 13. ep. 32. Nunc ex quatuor Varronianis libris primum duntaxat habemus, eumque mancum; ex duobus autem prioribus secundum, id est *Lucillum*, quem Grammatici quartum Academicum vocare solent.

IN libris *de Finibus*, quibus quæritur, quid sit ultimum illud, quo bene vivendi consilia omnia referri debent, Aristotelis morem secutus est, ut ipse profitetur l. 13. ad Attic. ep. 19. Exclusis enim Epicureis, et Stoicis, veteris Academiæ et Peripateticorum placita in libro ultimo confirmat et amplectitur.

TUSCULANAS QUÆSTIONES a loco nuncupavit, ubi eas scripsit, hoc est a Tusculano suo, ubi Academiam condiderat Atheniensis instar. In hanc ipse cum amicis descendebat post meridiem (nam antemeridiana exercitatio oratoria erat) ibique ponere jubebat, de quo quis audire vellet, atque ad id aut sedens, aut ambulans disputabat. En tibi dierum quinque scholas iisdem fere verbis expressas, quibus disputatum est!

Ex his satis constat, fuisse Ciceronem non Oratorum modo Latinorum principem, sed etiam Philosophorum. Cum autem nullius sectæ veteribus probatæ inscius esset, ut ait Macrobius l. 1. in Somn. Scip. eam ipse potissimum sequi maluit, quæ peperit dicendi copiam, ut est in procœmio

Paradox.

Paradoxorum. Fuit igitur Academicus; non tamen Carneadeus, sed Socraticus, ideóque etiam Peripateticus. Nam Academici veteres et Peripatetici nominibus differebant; reipsa congruebant; ut est in *Lucullo* c. 3. Disputabat quidem in utramque partem: sed *nostræ disputationes* (itiquit ibidem) *nihil aliud agunt, nisi ut eliciant et tanquam expriment aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime accedat.*

SCRIPSIT etiam, id ætatis cum esset, funebrem Porciæ laudationem, quæ soror Catonis fuerat, et Domitii Ænobarbi uxor. Cum autem jam exisset, atque in multorum manibus esset; non dubitavit eam secundis curis subicere; ut est in libro ad Attic. 13. ep. 48. Sed hæc quoque vetustate absumpta est.

TRIBUS circiter ante mensibus, quum annum LXII. iniret, cum Cæsar ex Hispania rediisset, victis Pompeii filiis, acta est Dejotari regis causa, de qua Tulliana extat oratio. Mihi quidem nihil fieri potuisse videtur ingeniosius, pro ea temporum ac personarum conditione: attamen auctor ipse ita de illa scribit ad Dolabellam in libro Familiar. 9. ep. 12. *Oratiunculam pro Dejotaro tibi misi, quam velim sic legas ut causam tenuem et inopem. Sed ego hospiti veteri et amico munusculum, mittere volui levidensse crasso filo, cujusmodi ipsius solent esse munera.* Cæsar Dejotari absolutionem distulit. Dum autem expeditionem in Parthos pa-

raret, *Anticatonem* suum absolvit, in quo multa refellebant, quæ in Ciceronis *Catone* laudabantur. Nec vero Cicero questus est, sed opus probavit, et epistolam ad Cæsarem misit officii plenam. *Scripsi*, inquit, ἀκολακεύτως, sed tamen sic, ut nihil eum existimem lecturum libentius. l. 13. ad Attic. ep. 51.

OMNIA jam quietata videbantur, cum Cæsar Idibus Martiis interfectus est. Cædem hanc nemo tulit molestius, quam ejus in Consulatu collega M. Antonius, qui sibi quoque metuens totum diem latuit, postridie autem de communi concordia cum ceteris consularibus egit. Itaque XVI. Kal. April. in ædem Telluris convocato Senatu, Cicero fundamentum pacis jecit; renovatæque Athenarum exemplo, Græcæque etiam usurpato verbo ὡμυρία, omnem discordiarum memoriam oblivione sempiterna delendam censuit. Præclara Antonii oratio fuit, ut ipse ait Cicero; sed quia non egerat ex animo, cito se Cæsarianum declaravit, tamque multa miscuit, ut Cicero publico abstinere tutius duxerit, solatiumque omne a studiis suis quærere. Hoc tempore libros duos *de Gloria* scripsit, quorum exempla usque ad atavum nostrorum ætatem cum pervenissent, hodie nulla sunt. Consilium quoque ceperat in Græciam pergendi, ut M. filium Athenis inviseret, quo eum paulo ante miserat, quam Cæsar in Hispaniam proficisceretur, cum antea Pharsalicæ pugnae apud Pompeium interfuisset. Sed cum Dolabella Consul eum de

de Republica bene sperare iussisset, iter distulit. Tenuit tamen se in prædiis suis extra urbem, litteris additus, præsertim cum Octavius, qui postea Octavianus dictus est, Cæsaris ex sorore nepos et hæres, ex Græcia advenisset, ac multa moveret, veteranorum militum favore et auxilio fretus. Necessario otio recte usus per hos menses usque ad Kalendas Junias, libros scripsit *de natura Deorum, de Divinatione, de Fato, de Senectute, de Amicitia*, et, nisi fallor, etiam *de Universo* ex Platonis Timæo. Composuit præterea *ἀνέκδοτα* quædam, ut amicis legenda daret. *Ἀνέκδοτα*, inquit l. 2. ad Attic. ep. *quæ tibi uni legamus, Theopompino genere, aut etiam asperiore multa, pangentur.* Et l. 14. ep. 17. *Librum meum illum ἀνέκδοτον nondum, ut volui, perpolivi.* Et quia cum Musis omnibus commercium habere cogitavit, quæ sunt ejus verba, Geographica quoque pollicitus Attico fuerat; sed opus nimis magnum, et Græcorum controversiis implicatum cito dimisit, ut est in epistolis ad eundem Attic. 4. et 6. lib. 2. Kalendis Juniis statuerat Romæ esse, et in Senatum ire; sed cum turbulenta Antonii consilia ad bellum spectare viderentur, senatorésque multi metu perterriti diffugissent, ipse quoque rursus de Græcia cogitare cœpit, petiitque a Dolabella Consule legationem liberam, ad Kalendas Januarias rediturus. Interim a Baiis in Pompeianum transivit; ibique mirabile *de Officiis* opus ad Marcum filium scribere aggressus est. *Nos hic* (inquit ad Attic. l. 15. ep.

13.) φιλοσοφούμενα (*quid enim aliud?*) καὶ τὰ περὶ
τῆ καθήκοντος *magnifice explicamus*, προσφώνημενque
Ciceroni. Qua de re enim potius pater filio?
deinde alia. Quid quæris? *Extabit opera peregrina-*
tionis hujus. Orationem quoque nescio quam
composuit, ut est ibidem, et ad eundem Atticum
misit, ut eam custodiret, et pro arbitrio suo, Re-
publica recuperata, proferret. In ipsa autem na-
vigatione sine libris *Topica* ad Trebatium con-
scripsit, quod ei jamdiu promiserat, *quasi admoni-*
tus, inquit, *æris alieni, cum Veliæ tua tuosque vi-*
dissem. Rhegium cum pervenisset, jam opus ab-
solverat, misitque ex ea urbe ad Trebatium, ut
est in libro *Familiar. 7. ep. 19.* Neque vero postea
in navi vacavit, sed novum proœmium libro *de*
Gloria adjecit. Pertinet autem, ut mihi videtur,
ad cognoscendam rationem studiorum ejus, quod
de re hac scribit ad Atticum l. 16. ep. 6. *Neg-*
ligentiam meam cognosce. De Gloria librum ad te
misi: at in eo proœmium idem est, quod in Acade-
mico tertio. Id evenit ob eam rem, quod habeo vo-
lumen proœmiorum; ex eo eligere soleo, cum aliquod
σύγγραμμα institui. Itaque jam in Tusculano, qui
non meminissem me abusum isto proœmio, conjeci in
eum librum, quem tibi misi. Cum autem in navi le-
gerem Academicos, agnovi erratum meum. Itaque
statim novum proœmium exaravi, et tibi misi: tu
illud desecabis, hoc agglutinabis.

KALENDIS sextilibus Syracusas pervenit, qua
in urbe sibi amicissima nocte una duntaxat com-
moratus,

moratus, statim conscendit ut transmitteret: sed austro ad Leucopetram reiectus cum fuisset, Rhægini homines, qui recentes Roma venerant, nuntiarent, Senatum Kalendis Septembr. frequentem futurum; spemque oboriri maximam, fore ut Antonius cederet, et ad Senatus auctoritatem rediret; Ciceronem proinde ipsum desiderari, et subaccusari quod abesset. Hæc cum audisset, profectionis consilio abjecto, Romam rediit, eoque pervenit pridie Kalendos, quibus habitus Senatus est. Sed cum interesse non potuisset, quod de via langueret, id ægre tulit Antonius, in eumque acerbissime iniectus est, minis etiam adhibitis, percoluit; et cum postridie interfuisset, eam orationem in Antonium habuit, quæ *Philippica prima* dicitur; quo nomine tum hanc, tum reliquas Antonianas vocavit quod orationes a Demosthene in Philippum habitas sit imitatus. *In summa*, (inquit l. 12. Familiar. ep. 25.) *reliquorum servitute liber fui*. Hic enimvero tonare et fulgurare visus est; et cum Philippicæ omnes ab antiquis scriptoribus magnopere laudantur, tum secunda præsertim in cælum fertur, et divina vocitatur. Identidem autem domi latebat, vel se ex urbe subducebat, ut animum scribendo levaret. *Quod me hortaris* (inquit l. 16. ad Attic. ep. 11.) *ad scribendum, amice tu quidem, sed me scito agere nihil aliud*. Itaque et libros tres *de Officiis* absolvit, quibus nihil melius tota habet Socratica philosophia; et ipsa quoque ad Brutum *Paradoxa* hoc tempore

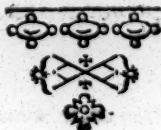
tempore scripſiſſe creditur, ad quandam veluti ſenilem declamationem.

INITIO anni LXIV. qui poſtremus ejus vitæ fuit, *Philippicam quintam* habuit, et ſubinde reliquas. Ceterum ipſa quoque Ciceronis mors ad acta ejus et fata litteraria pertinet. Interfectus eſt enim Antonii Triumviri mandato, quod adverſus illum tamquam reip. everſorem in Senatu et ad populum nimis acriter concionatus fuiſſet. Et, ne cauſſa in obſcuro eſſet, interfecti caput et manum Antonius Roſtris appoſuit. Ferunt etiam, uxorem ejus Fulviam caput ſibi allatum muliebri furore percitam conſpuiſſe; et extractam ore linguam non ſine probris et maledictis acu pupuguiſſe.

CUM Cicero vivendi et ſcribendi finem feciſſet, Tiro libertus dicta ejus faceta collegit, atque edidit tribus libris comprehenſa. Sed jam multa ex his, ipſo vivente Cicerone, C. Trebonius protulerat: qua de re illi gratias agit epiſtola 21. lib. 15. *Liber iſte, quem mihi miſiſti, quantam habet declarationem amoris tui! primam quod tibi facetum videtur quidquid ego dixi, quod aliis fortasſe non item; deinde quod illa, ſive faceta ſunt, ſive ſecus ſunt, ſiunt, narrante te, venuſtiſſima.* Re vera lepore et facetiis plurimum valuit, et per has judicibus ad hilaritatem traductis, ſæpe profecit: ſed interdum viſus eſt nimius, ut ſcribit Quinctilianus l. 6. c. 3. Idem Tiro et epiſtolas collegit, et alia longe plura, quam

quam quæ ad nos pervenere: quæ tamen habemus, sunt ejusmodi, ut in suo quæque genere non Latina modo, sed omnia omnium linguarum et ætatum scripta post se relinquant. Ex his multa Romæ scripsit, vel dictavit, sed pleraque in villis suis, in quibus apparatissimis, et Museum habebat, et Academiam, et bibliothecam, Antii præfertim mirificam, ut ipse eam vocat ad Attic. I. 4. ep. 4. quam ordinavit et expolivit Tyrannio Grammaticus. Ne otium quidem illi unquam otiosum fuit, ut ipse declarat *pro Plancio* c. 27. et quæ alii ad animi quietem et corporis sibi concedi tempora volunt, Cicero, rebus agendis defatigatus, scriptioni et contemplationi dabat.

NEQUE vero tanto viro, omnium gentium omnique memoriæ celeberrimo, defuere oblectatores, ut refert Tacitus, seu Quinctilianus *de sui temporis Oratoribus* c. 18. Quod ego idcirco animadverto, ne nos homunculi, qui in stadio litterario sumus, siquid tale nobis accadat, inconsulte queramur. Ita fert ipsa litterarum natura et conditio, ut, cum valde lucent, infirmiores oculos offendant.

M. TULLII CICERONIS OPERA, QUÆ EXTANT.

ORATORIA. Orationes fere LX. de Rhetoricæ inventione libri duo, de Oratore libri tres, Brutus, Orator, Topica Partitiones, de optimo Oratorum genere.

PHILOSOPHICA. Academicorum liber primus, et qui *Lucullus* inscribitur, de Finibus libri quinque, Tusculanarum quæstionum libri quinque, de Natura Deorum libri tres, de Divinatione libri duo, de Legibus libri tres, de Fato, de Universo, de Officiis libri tres, de Senectute, de Amicitia, Paradoxæ, Somnium Scipionis.

EPISTOLÆ. Ad Familiares libri sexdecim, ad Atticum libri sexdecim, ad Q. Fratrem libri tres, ad Brutum epistolæ XXV.

FRAGMENTA varia, Oratoria, Philosophica, Politica, Historica, Poetica, &c.

ILLE SE PROFECISSE SCIAT, CUI CICERO
VALDE PLACEBIT.

Quintilianus Institut. l. x. c. i.

M. TULLII CICERONIS
 CATO MAJOR,
 SEU
 DE SENECTUTE,
 DIALOGUS.

AD T. POMPONIUM ATTICUM.

✠.....✠ *TITE, si quid ego adjūro, curāme levasso,*
 O ✠.....✠ *Quæ nunc te coquit, et versat in pectore*
 ✠.....✠ *fixa,*
 ✠.....✠ *Ecquid erit pretii?*

Licet enim versibus iisdem mihi affari te, Attice,
 quibus affatur Flaminium

Ille vir, haud magna cum re, sed plenus fidei.
 Quanquam certò scio, non, ut Flaminium,

Sollicitari te, Tite, sic noctesque diesque.
 Novi enim moderationem animi tui, et æquitatem :
 teque non cognomen solum Athenis deportasse, sed
 humanitatem, et prudentiam intelligo : et tamen
 suspicor, iisdem rebus te, quibus meipsum interdum
 gravius commoveri : quarum consolatio et major
 est. et in aliud tempus differenda, nunc autem mihi
 visum est de Senectute aliquid ad te conscribere.

Hoc enim onere, quod mihi tecum commune est,
 aut jam urgentis, aut certè adventantis senectutis,

M. TULLII CICERONIS
OPERA, QUÆ EXTANT.

ORATORIA. Orationes fere LX. de Rhetoricæ
inventionē libri duo, de Oratore libri tres,
Brutus, Orator, Topica Partitiones, de optimo
Oratorum genere.

PHILOSOPHICA. Academicorum liber primus, et
qui *Lucullus* inscribitur, de Finibus libri quinque,
Tusculanarum quæstionum libri quinque, de Natura
Deorum libri tres, de Divinatione libri duo, de
Legibus libri tres, de Fato, de Universo, de Officiis
libri tres, de Senectute, de Amicitia, Paradoxæ,
Somnium Scipionis.

EPISTOLÆ. Ad Familiaris libri sexdecim, ad
Atticum libri sexdecim, ad Q. Fratrem libri tres,
ad Brutum epistolæ XXV.

FRAGMENTA varia, Oratoria, Philosophica, Po-
litica, Historica, Poetica, &c.

ILLE SE PROFECISSE SCIAT, CUI CICERO
VALDE PLACEBIT.

Quintilianus Institut. l. x. c. i.

M. TULLII CICERONIS
 CATO MAJOR,
 SEU
 DE SENECTUTE,
 DIALOGUS.

AD T. POMPONIUM ATTICUM.

✠ TITE, si quid ego adjuro, curâ me levasso.
 ✠ O Quæ nunc te coquit, et versat in pectore
 ✠ fixa,
 ✠ Ecquid erit pretii?

Licet enim versibus iisdem mihi affari te, Attice,
 quibus affatur Flaminium

Ille vir, haud magna cum re, sed plenus fidei.
 Quanquam certò scio, non, ut Flaminium,

Sollicitari te, Tite, sic noctesque diesque.
 Novi enim moderationem animi tui, et æquitatem :
 teque non cognomen solum Athenis deportasse, sed
 humanitatem, et prudentiam intelligo : et tamen
 suspicor, iisdem rebus te, quibus meipsum interdum
 gravius commoveri : quarum consolatio et major
 est. et in aliud tempus differenda, nunc autem mihi
 visum est de Senectute aliquid ad te conscribere.

Hoc enim onere, quod mihi tecum commune est,
 aut jam urgentis, aut certè adventantis senectutis,

et te, meipsum levare volo et si te quidem id modicum, ac sapienter, (sicut omnia) et ferre, et laturum esse certo scio. Sed mihi, cum de senectute aliquid vellem scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modo omnes absterferit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam, et jucundam senectutem. nunquam igitur satis laudari digne poterit philosophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere.

Sed de ceteris et diximus multa, et sæpe dicimus, hunc librum de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonem tribuimus non Tithono, ut Aristo Chius, ne parum esset auctoritatis in fabula: sed M. Catoni seni, quò majorem auctoritatem haberet oratio, apud quem, Lælium et Scipionem facimus admirantes, quòd is tam facile senectutem ferat, iisque eum respondentem, qui si eruditius videbitur disputare, quàm consuevit ipse in suis libris, attribuito Græcis litteris, quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute. Sed quid opus est plura? jam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

SCIPIO. Sæpenumero admirari soleo cum hoc C. Lælio, tum ceterarum rerum tuam excellentem. M. Cato, perfectamque sapientiam, tum vel maxime, quòd nunquam senectutem tibi gravem esse fenserim: quæ plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Ætnâ gravius dicant sustinere.

CATO. Rem haud tantè difficilem, Scipio et Læli, admirari

admirari videmini. quibus enim nihil opis est in ipsis ad bene beatéque vivendum, iis omnis gravis est ætas: qui autem omnia bona à se ipsi petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturæ necessitas afferat. quo in genere in primis est senectus, quam ut adipiscantur omnes optant, eandem accusant adepti: tantâ est inconstantia stultitiæ, atque perversitas. Obrepere aiunt eam citiùs quàm putassent. Primum, quis coëgit eos falsum putare? quî enim citiùs adolescentiæ senectus, quàm pueritiæ adolescentia obrepit? deinde, quî minùs gravis esset iis senectus, si octingentesimum annum agerent, quàm octogesimum? præterita enim ætas, quamvis longa, cùm effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem.

Quocirca si sapientiam meam admirari soletis, (quæ utinam digna esset opinione vestra, nostróque cognomine!) in hoc sumus sapientes, quòd naturam optimam ducem, tanquam deum, sequimur, eique paremus: à qua non verisimile est, cùm ceteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremum actum, tanquam ab inerti poëta, esse neglectum. sed tamen necesse fuit esse aliquid extremum, et tanquam in arborum baccis terræque frugibus, maturitate tempestivâ, quasi vietum et caducum: quod ferendum est molliter sapienti. quid enim est aliud, gigantum modo bellare cum diis, nisi naturæ repugnare?

LÆLIUS. Atqui, Cato, gratissimum nobis, ut etiam pro Scipione polliceor, feceris, si quoniam speramus (volumus quidem certè) senes fieri, antè multò à te didicerimus, quibus facillimè rationibus

ingravescentem ætatem ferre possimus. CATO. Faciam verò, Læli; præsertim si utrique vestrum gratum, ut dicis, futurum est. SCIPIO. Volumus sanè, nisi molestum est, Cato, tanquam aliquam viam longam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quò pervenisti, videre, quale sit.

CATO. Faciam, ut potero, Læli, sæpe enim interfui querelis meorum æqualium (pares autem cum paribus, veteri proverbio, facillimè congregantur) quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, homines consulares, nostri ferè æquales, deplorare solebant: tum quò voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam putarent: tum quò spernerentur ab iis, à quibus essent coli soliti. qui mihi non id videbantur accusare, quod essent accusandum. nam si id culpâ senectutis accideret, eadem mihi usu evenirent, reliquisque omnibus, majoribus natu; quorum ego multorum cognovi senectutem sine querela: qui se et libidinum vinculis laxatos esse non molestè ferrent, nec à suis despicerentur: sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate: moderati enim, et nec difficiles nec inhumani senes, tolerabilem agunt senectutem; importunitas autem, et inhumanitas omni ætati molesta est.

LÆLIUS. Est, ut dicis, Cato, sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, et copias, et dignitatem tuam, tolerabiliorem senectutem videri: id autem non posse multis contingere. CATO. Est istuc quidem. Læli, aliquid; sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in jurgio respondisse, cum ille dixisset non
cum

eum suâ, sed patriæ gloriâ splendorem affecutum : nec herculè inquit, si ego Seriphius essem, nobilis : nec tu si Atheniensis esses, clarus unquam fuisses. quod eodem modo de senectute potest dici. neque enim in summa inopia levis esse senectus potest, ne sapienti quidem : nec insipienti etiam in summa copia non gravis.

— Aptissima omninò sunt, Scipio, et Læli, arma senectutis, artes, exercitationesque virtutum, quæ in omni ætate cultæ, cùm diu multumque vixeris, mirificos efferunt fructus, non solùm quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quanquam id maximum est) verùm etiam quia conscientia bonæ actæ vitæ, multorumque benefactorum recordatio, jucundissima est.

Ego Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut æqualem. erat enim in illo viro comitate condita gravitas : nec senectus mores mutaverat. quanquam eum colere cœpi non admodum grandem natu, sed tamen jam ætate proVectum. anno enim post, consul primùm fuerat quàm ego natus sum : cùmque eo quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad Capuam, quintoque anno post ad Tarentum quæstor : deinde ædilis, quadriennio post factus sum prætor : quem magistratum gessi consulibus Tuditano, et Cethego, cùm quidem ille admodum senex, suator legis Cinciz de donis et muneribus fuit. hic et bella gerebat, ut adolescens, cùm planè grandis esset : et Annibalem juveniliter exsultantem patientiâ suâ mollebat : de quo præclare familiaris noster Ennius :

Unus

*Unus qui nobis cunctando restituit rem ;
 Non ponebat enim rumores ante salutem :
 Ergo magisque, magisque viri nunc gloria claret,*

Tarentum verò quâ vigilantia, quo consilio recepit ? cùm quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti atque ita dicenti : Meâ operâ, Q. Fabi, Tarentum recepisti : Certè, inquit ridens : nam nisi tu amisisses, nunquam recepissem. nec verò in armis præstantior quàm in togâ : qui consul iterum, Sp. Carvilio collegâ quiescente, C. Flaminio tribuno plebis, quoad potuit, restitit agrum Picentem, et Gallicum viritim contra senatûs auctoritatem dividenti : augurque cùm esset, dicere ausus est, optimis auspiciis ea geri, quæ pro reipublicæ salute gererentur : quæ contra rempublicam ferrentur, contra auspicia ferri.

Multa in eo viro præclara cognovi : sed nihil est admirabilius, quàm quomodo ille mortem M. filii tulit, clari viri, et consularis, est in manibus laudatio : quam cùm legimus, quem philosophum non contempnimus ? nec verò ille in luce modò, atque in oculis civium magnus : sed intus, domique præstantior. qui sermo ? quæ præcepta ? quanta notita antiquitatis ? quæ scientia juris augurii ? multæ etiam, ut in homine Romano, litteræ. omnia memoriâ tenebat, non domestica solùm, sed etiam externa bella : cujus sermone ita tum cupidè fruebar, quasi jam divinarem id, quod evenit, illo extincto, fore unde discerem neminem.

Quorsum

Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? quia profectò videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres navalésve pugnas, ut bella à se gesta, ut triumphos recordentur. est etiam quietè, et purè, et eleganter, actæ ætatis placida ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno et octogesimo anno scribens mortuus est: qualem Isocratis, qui eum librum, qui Panàthenaicus inscribitur, quarto et nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea: cujus magister, Leontinus Gorgias, centum et septem complevit annos: neque unquam in suo studio atque opere cessavit, qui, cùm ex eo quæreretur, cur tam diu vellet esse in vita? Nihil habeo, inquit, quod accusarem senectutem. præclarum responsum, et docto homine dignum.

Sua enim vitia insipientes, et suam culpam, in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cujus modò mentionem feci, Ennius;

*Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.*

Equi fortis, et victoris senectuti comparat suam: quem quidem probè meminisse potestis: anno enim undevicesimo post ejus mortem, hi consules, T. Flaminius, et M' Acilius facti sunt: ille autem Cæpione, et Philippo iterum consule, mortuus est: cùm ego quidem v. et lx. annos natus, legem Voconiam

coniam voce magna, et bonis lateribus suasissimè, annos lxx. natus (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ maxima putantur onera, paupertatem et senectutem; ut eis penè delectari videretur.

Etenim, cùm contemplor animo, reperio quatuor causas, cur senectus misera videatur: unam, quòd avocet à rebus gerendis: alteram, quòd corpus faciat infirmius: tertiam, quòd privet omnibus ferè voluptatibus: quartam, quòd haud procul absit à morte. Earum, si placet, causarum quanta, quàmque sit iusta unaquæque, videamus: a rebus gerendis senectus abstrahit? Quibus? an iis, quæ in juventute geruntur et viribus? nullaenè igitur res sunt seniles, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrantur? nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus, Scipio, socer optimi viri, filii mei? cæteri senes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cùm rempublicam consilio et auctoritate defendebant, nihil agebant?

Ad App. Claudii senectutem accedebat etiam, ut cæcus esset: tamen is, cùm sententia senatûs inclinaret ad pacem, et fœdus faciendum cùm Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius:

Quò vobis mentes, rectæ quæ stare solebant

Antehac, dementes sese flexere viâ?

cætèræque gravissimè: notum enim vobis carmen est: et tamen ipsius Appii exstat oratio. atque hanc ille egit septem et decem annos post alterum consulatum, cùm inter duos consulatus anni decem interfluxissent,

terfluxissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset. ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè fuisse: et tamen sic à patribus accepimus.

Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant, similésque sunt, ut, si qui gubernatorem in navigando agere nihil dicant, cum alii malos scandant, alii per foros cursent, alii sentinam exhaustiant: ille autem clavum tenens sedeat in puppi quietus. non faciat ea, quæ juvenes: at verò multò majora et meliora facit: non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur: sed consilio, auctoritate, sententiâ: quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet.

Nisi fortè ego vobis, qui et miles et tribunus, et legatus, et consul versatus sum in vario genere bellorum, cessare hunc videor, cum bella non gero. at senatui, quæ sunt gerenda, præscribo, et quomodo: Carthagini malè jam diu cogitanti, bellum multò antè denuntio: de qua vereri non antè desinam, quàm illam excisam esse cognovero.

Quam palmam utinam dii immortales tibi, Scipio, reservent; ut avi reliquias persequare! cujus à morte hic tertius, et tricesimus est annus: sed memoriam illius viri excipient omnes anni consequentes. anno ante me censorem mortuus est, novem annis post meum consulatum, cum consul iterum, me consule, creatus esset, num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suæ poeniteret? nec enim excursionem, nec saltu, nec eminè hastis, aut cominè gladiis uteretur: sed consilio, rati-

one, sententiâ. quæ nisi essent in senibus, non summum consilium majores nostri appellassent senatum.

Apud Lacedæmonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes. quod si legere, aut audire voletis externa, maximas respublicas ab adolescentibus labefactas, à senibus sustentatas, et restitutas reperietis.

*Cedd, qui vestra rempublicam tantam amifistis
tam cito?*

sic enim percontanti, ut est in Nævii poëtæ ludo, respondentur et alia, et hæc in primis:

Proveniebant oratores novi, stulti, adolescentuli

Temeritas est videlicet florentis ætatis; prodentia, senescentis.

At memoria minuitur. credo, nisi eam exerceas, aut si sis naturâ tardior. Themistocles omnium civium nomina perceperat: num igitur censetis eum, cum ætate processisset, qui Aristides esset, Lysimachum salutare solitum? Equidem non modò eos novi, qui sunt; sed eorum patres etiam, et avos. nec sepulcra legens vereor, (quod aiunt) ne memoriam perdam: his enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum. nec verò quemquam senum audiivi oblitum, quo loco thesaurum obruisset. omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia constituta: qui sibi, quibus ipsi debeant.

Quid jurisconsulti? quid pontifices? quid augures? quid philosophi senes? quàm multa meminerunt?

minerunt? manent ingenia senibus, modò permaneat studium et industria: nec ea solùm in claris et honoratis viris, sed in vita etiam privata et quieta. Sophocles ad summum senectutem tragœdias fecit: quod propter studium, cùm rem familiarem negligere videretur, à filiis in iudicium vocatus est; ut quemadmodum nostro more malè rem gerentibus patribus bonis interdici solet: sic illum, quasi desipientem, à re familiari removerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, et proximè scripserat, Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quæsissequè, num illud carmen desipientis videretur. quo recitato, sententiis iudicum est liberatus.

Num igitur hunc, num Homerum, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num, quos antè dixi, Isocratem, Gorgiam, num philosophorum principes, Ppthagoram, Democritum, num Platonem, num Xenocratem, num postea Zenonem Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum, coëgit in suis studiis obmutescere senectus? an non in omnibus iis studiorum agitatio, vitæ æqualis fuit?

Agè, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos vicinos, et familiares meos, quibus absentibus, nunquam ferè ulla in agro maiora opera fiunt, non serendis non percipiendis, non condendis fructibus. quanquam in illis minùs hoc mirum. nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse vi-

vere: sed iidem elaborant in eis, quæ sciunt nihil omnino ad se pertinere.

Serit arbores, quæ alteri seculo profint,
ut ait Statius noster in Synephebis,

Nec verò dubitet agricola, quamvis fenex, quærenti, cui serat, respondere: Diis immortalibus, qui me non accipere modò hæc à maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere. meliùs Cæcilius de fene alteri seculo prospiciente, quàm illud:

*Ædepol senectus, si nihil quidquam aliud vitii
Apportes tecum, cum advenis; unum id sat est,
Quòd diu vivendo, multa, quæ non vult, videt.*

Et multa fortasse, quæ vult: atque in ea quidem, quæ non vult, sæpe etiam adolescentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitiosius:

*Tum equidem in senectâ hoc deputo miserrimum,
Sentire eâ ætate esse se odiosum alteri.*

Jucundum potiùs, quàm odiosum. ut enim adolescentibus, bona indole præditis, sapientes senes delectantur, leviórque fit eorum senectus, qui à juventute coluntur, et diliguntur: sic adolescentes senum præceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur, nec minùs intelligo me vobis, quàm vos mihi jucundos. sed videtis, ut senectus non modò languida atque iners non sit, verùm etiam sit operosa, et semper agens aliquid, et moliens; tale scilicet, quale cujusque studium in superiore vita fuit. quid, quòd etiam addiscunt aliquid?

ut

ut Solonem verbis gloriantem videmus, qui se quotidie aliquid addiscentem, senem fieri dicit: ut ego feci, qui Græcas litteras senex didici, quas quidem sic avidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens, ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti videtis. quod cùm fecisse Socratem in fidibus audirem, vellem equidem et illum: (discebant enim fidibus antiqui) sed in litteris certè elaboravi.

Nec nunc quidem vires desidero adolescentis, (is enim erat locus alter de vitiis senectutis) non plus, quàm adolescens tauri, aut elephanti desiderabam. quod est, eo decet uti: et quicquid agas, agere pro viribus. quæ enim vox potest esse contemptior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui, cùm jam senex esset, athletasque se in curriculo exercentes videret, adspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansque dixisse, at hi quidem jam mortui sunt. non verò tam isti, quàm tu ipse, nugator. néque enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus et lacertis tuis. nihil Sex. Ælius tale, nihil multis annis antè Ti. Coruncanius: nihil modò P. Crassus: à quibus jura civibus præscribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est provecta prudentia.

Orator, metuo, ne languescat senectute. est enim munus ejus non ingenii solum, sed laterum etiam, et virium. omnino canorum illud in voce splendet etiam nescio quo pacto in senectute; quod equidem adhuc non amisi: et videtis annos: sed tamen est decorus sermo senis, quietus, et remissus;

remissus; facitque persæpe ipsa sibi audientiam disertis senis compta et mitis oratio. quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere, et Lælio. quid enim est jucundius senectute, stipata studiis juventutis?

An ne eas quidem vires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officii munus instruat? quo quidem opere quid potest esse præclarior? Mihi verò Cn. et P. Scipiones, et avi ~~et~~ duo, L. Æmilius, et P. Africanus, comitatu nobilium juvenum fortunati videbantur. nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamvis consenuerint vires, atque defecerint. etsi ista ipsa defectio virium, adolescentiæ vitiis efficitur sæpius, quàm senectutis. libidinosa etenim, et intemperans adolescentia effæctum corpus tradit senectuti.

Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset negat se unquam sensisse, senectutem suam imbecilliorē factam, quàm adolescentia fuisset. ego L. Metellum memini puer, (qui cum quadrienio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, viginti et duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis esse viribus extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. nihil necesse est mihi de me ipso dicere: quanquam est id quidem senile, ætatiq̃ nostræ conceditur.

Videtisne, ut apud Homerum sæpissimè Nestor de virtutibus suis prædicet? tertiam enim jam ætatem

tatem hominum vivebat: nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. etenim (ut ait Homerus) ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus: et tamen dux ille Græciæ nusquam optat, ut Ajacis similes habeat decem, at ut Nestoris; quod si acciderit, non dubitat, quin brevi Troja sit peritura.

Sed redeo ad me. quartum annum ago et octogimum: equidem posse vellem idem gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis esse viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæstor eodem bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M^o Acilio Glabrione consule: sed tamen (ut vos videtis) non planè me enervavit, nec afflixit senectus: non curia vires meas desiderat, non rostra, non amici, non clientes, non hospites. nec enim unquam sum assensus veteri illi laudatòque proverbio, quod monet, maturè fieri senem, si diu velis esse senex. ego verò me minùs diu senem esse mallet, quàm esse senem antè, quàm essem. itaque nemo adhuc convenire me voluit, cui fuerim occupatus.

At minùs habeo virium, quàm vestràm utervis. nec vos quidem T. Pontii centurionis vires habetis: num idcirco est ille præstantior? moderatio modò virium adsit, et tantùm, quantum potest quisque, nitatur. næ ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur,

dicitur, cùm humeris sustineret bovem vivum. utrùm igitur has corporis, an Pythagoræ tibi masculis vires ingenii dari? denique isto bono utare, dum adsit: cùm absit, ne requiras. Nisi fortè adollescentes pueritiam, paulùm ætate progressi adollescentiam debeant requirere. cursus est certus ætatis, et una via naturæ, eaque simplex: suæque cuique parti ætatis tempestivitas est data; ut et infirmitas puerorum, et ferocitas juvenum, et gravitas jam constantis, ætatis, et senectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod suo tempore percipi debeat.

Arbitror te audire, Scipio, hospes tuus avitus Masinissa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: cùm ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non adscendere; cùm equo, ex equo non descendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exsequi omnia regis officia et munera. potest igitur exercitatio, et temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris. non sunt in senectute vires? ne postulantur quidem vires à senectute. ergo et legibus et institutis vacat ætas nostra muneribus iis, quæ non possunt sine viribus sustineri. itaque non modò, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur.

At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officii, aut omnino vita munus exsequi possint. at id quidem non proprium senectutis est vitium, fed

sed commune valetudinis. Quàm fuit imbecillus P. Africani filius is, qui te adoptavit? quàm tenui, aut nulla potiùs valetudine? quod ni ita fuisset, alterum ille exstitisset lumen civitatis. ad paternam enim magnitudinem animi doctrina uberior accesserat.) Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cùm ne id quidem adolescentēs effugere possint? Resistendum, Læli et Scipio, senectuti est, ejusque vitia diligentia compensanda sunt. pugnandum, tanquam contra morbum, sic contra senectutem.

Habenda ratio valetudinis: utendum exercitationibus modicis: tantum cibi, et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. nec verò corpori soli subveniendum est, sed menti atque animo multò magis. nam hæc quoque, nisi tanquam lumini oleum instilles, extinguuntur senectute. et corpora quidem defatigatione et exercitatione ingravescunt: animi autem exercitando levantur. nam quos ait Cæcilius—*comicos stultos senes*: hos significat credulos, obliviosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignavæ, somniculosæ senectutis: ut petulantia, ut libido, magis est adolescentium, quàm senum: nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia (quæ deliratio appellari solet) senum levium est, non omnium.

Quatuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebāt et senex, et cæcus. intentum enim animum, tanquam arcum, habebat, nec languescens succumbebat se-

nectuti. tenebat non modò auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant servi, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigeat in illa domo patrius mos et disciplina.

Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si jus suum retinet, si nemini emancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos. ut enim adolescentem, in quo senile aliquid; sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probo: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quascumque defendi, nunc quàm maximè conficio orationes: jus augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam Græcis litteris utor: Pythagoreorumque more exercendæ memoriæ gratiâ, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi. hæ sunt exercitationes ingenii, hæc curricula mentis: in his desudans atque elaborans, corporis vires non magnopere desidero: adsum amicis: venio in senatum frequens, ultróque affero res multum et diu cogitatas; easque tueor animi, non corporis viribus. quæ si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus, ea ipsa cogitantem, quæ jam agere non possem: sed ut possim, facit acta vita. semper enim in his studiis, laboribusque venti non intelligitur, quando obrepat senectus. Ita sensim sine sensu ætas senescit: nec subito frangitur: sed diuturnitate exstinguitur.

Sequitur

Sequitur tertia vituperatio senectutis, quòd eam carere dicunt voluptatibus. O præclarum munus ætatis, si quidem id aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum! Accipite enim, optimi adolescentes, veterem orationem Archytæ Tarentini, magni in primis, et præclari viri: quæ mihi tradita est, cùm essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem, hominibus dicebat à natura datam: cujus voluptatis avidæ libidines temerè et effrenatè ad potiundum incitarentur. ✓

Hinc patriæ proditioes, hinc rerum publicarum everfiones, hinc eum hostibus clandestina colloquia nasci: nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum, non libido voluptatis impelleret: stupra verò, et adulteria, et omne tale flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis. cùmque homini sive natura, sive quis deus nihil mente præstabilius dedisset; huic divino muneri ac dono nihil esse tam inimicum, quàm voluptatem.

Nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse; neque omninò in voluptatis regno virtutem posse consistere. quod quò magis intelligi posset; fingere animo jubebat, tanta incitatum aliquem voluptate corporis, quanta percipi posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quàm

voluptatem : si quidem ea, cùm major esset atque longior, omne animi lumen exstingueret. hæc cum C. Pontio Samnite, patre ejus, à quo, Caudiño prælio, Sp. Postumius, et T. Veturius, consules superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanserat. se a majoribus natu accepisse dicebat, cùm quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis : quem Tarentum venisse, L. Camillo, Appio Claudio consulibus, reperio.

Quorsum hæc? ut intelligatis, si voluptatem aspernari ratione et sapientiâ non possemus. magnam habendam senectuti gratiam, quæ efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. impedit enim consiliū voluptas, rationi inimica : ac mentis (ut ita dicam) præstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Invitus quidem feci, ut fortissimi viri T. Flaminini fratrem L. Flaminium è senatu ejicerem, septem annis postquàm consul fuisset : sed notandam putavi libidinem. Ille enim cùm esset consul, in Gallia exoratus in convivio à scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent dampnati rei capitalis. hic Tito fratre suo censore, (qui proximus ante me fuerat) elapsus est : mihi verò, et Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa et tam perdita libido, quæ cum probro privato conjungeret imperii dedecus.

Sæpe audiivi à majoribus natu, qui se porrò pueros à senibus audisse dicebant ; mirari solitum C. Fabricium,

Fabricium, quod cùm apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Thessalo Cineas, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur: eùmque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda. quod ex eo audientes M^o Curium et Ti. Coruncanium optare solito, ut id Samnitibus, ipsique Pyrrho persuaderetur: quò faciliùs vinci possent, cùm se voluptatibus dedissent. Vixerat M^o Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro republica quarto consulatu devoverat. norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cùm ex sua vita, tum ex ejus, quem dico, P. Decij factò, judicabant esse profectò aliquid naturâ pulchrum, atque præclarum, quod sua sponte peteretur, quòdque spreta et contempta voluptate optimus quisque sequeretur.

Quorsum igitur tam multa de voluptate? quia non modò vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd ea voluptates nullas magnopere desiderat. caret epulis, exstructisque mensis, et frequentibus poculis? caret ergo etiam vinolentiâ, et cruditate, et insomniis. sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam ejus blanditiis non facilè obfistimus, (divinè enim Plato escam malorum voluptatem appellat, quòd eâ videlicet homines capiantur, ut hamo pisces) quanquam immoderatis epulis careat senectus, modicis tamen conviviiis delectari potest. C. Duillium, M. filium, qui Pœnos classee primus devicerat, redeuntem à cena senem sæpe videbam puer: delectabatur crebro funali et tibi-

cine,

cine, quæ sibi nullo exemplo privatus sumpserat : tantum licentiæ dabat gloria.

Sed quid ego alios ? ad meipsum jam revertar. Primùm habui semper sodales. sodalitates autem me quæstore constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ Matris acceptis. epulabar igitur cum sodalibus omninò modicè, (sed erat quidam fervor ætatis : qua progrediente, omnia fient indies mitiora.) neque enim ipsorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quàm cœtu amicorum et sermonibus metiebar. bene enim majores nostri accubitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominarunt, meliùs, quàm Græci ; qui hoc idem tum computationem, tum concœnationem vocant : ut, quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur.

Ego verò propter sermonis delectationem tempestivis quoque conviviiis delector, nec cum æqualibus solum (qui pauci admodum restant) sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum : habeoque senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis aviditatem auxit, potionis et cibi sustulit. Quòd si quem etiam ista delectat, (ne omnino bellum indixisse videar voluptati, cujus est etiam fortasse quidam naturalis modus) non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. me verò et magisteria delectant, à majoribus instituta : et is sermo, qui more majorum à summo adhibetur in poculis et poculo, sicut in symposio Xenophontis,
minuta

minuta atque rorantia, et refrigeratio æstate, et vicissim aut sol, aut ignis hibernus. quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo, conviviûmque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, quàm maximè possumus, vario sermones producimus.

At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo: sed ne desideratio quidem. nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam jam affecto ætate quæreret, utereturne rebus venereis: Dii meliora, inquit, libenter verò istinc, tanquam à domino aggressi ac furioso profugi, cupidis enim rerum talium, odiosum et molestum est fortasse carere: satiatis verò, et expletis, jucundius est carere, quàm frui. quanquam non caret is, qui nen desiderat. ergo hoc non desiderare, dico esse jucundius, quàm frui.

•Quòd si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruitur libentiùs: primùm parvulis fruitur rebus, ut diximus: deinde iis, quibus senectus, si non abundè potitur, non omninò caret. ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat, delectatur tamen etiam qui in ultima: sic adolescentia, voluptates propè intuens, magis fortasse lætatur: sed delectatur etiam senectus, procul eas spectans tantum, quantum sat est.

At illa quanti sunt, animum tanquam emeritis stipendiis libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumque (ut dicitur) vivere? si verò habet aliquod tanquam

quam pabulum studii atque doctrinæ, nihil est otiosa senectute jucundius. mori videbamus in studio demetiendi pænè cœli atque terræ C. Gallum, familiarem patris tui, Scipio. quoties illum lux nocte aliquid describere ingressum, quoties nox oppreffit, cùm manè cœpisset? quam delectabat eum defectiões solis et lunæ multò antè nobis prædicere?

Quid in levioribus studiis, sed tamen acutis? quàm gaudebat bello suo Punico-Nævius! quàm Truculento Plautus! quàm Pseudolo! Vidi etiam senem Livium: qui cùm sex annos antè quàm ego natus sum, fabulam docuisset, Centone Tuditanoque consulibus, usque ad adolescentiam meam processit ætate. quid de P. Licinii Crassi, et pontificii, et civilis juris studio loquar? aut de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omnes, quos commemoravi, his studiis flagrantes senes vidimus. M. verò Cethegum, quem rectè Suadæ medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus, etiam senem? Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem studia doctrinæ. quæ quidem prudentibus, et bene institutis pariter cùm ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit quod ait versiculo quodam, ut antè dixi, senescere se multa in dies addiscentem: quæ voluptate animi nulla certè potest esse major.

Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur

tur senectute, et mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium, nec unquam sine usura reddit; quod accepit: sed aliàs minore, plerumque maiore cum fœnore. quanquam me quidem non fructus modò, sed etiam ipsius terræ vis ac natura delectat: quæ cùm gremio mollito ac subacto senem sparsum exceptit: primùm id occæcatum cohibet: ex quo occatio (quæ hoc efficit) nominata est: deinde tepefactum vapore et compressu suo diffindit, et elicit herbescentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris stirpium, sensim adolescit; culmòque erecta geniculato, vaginis jam quasi pubescens includitur; è quibus cùm emerferit, fundit frugem spici, ordine structam, et contra avium minorum morsus munitur vallo aristarum,

Quid ego vitium fatus, ortur, incrementa commemorem? satiari delectatione non possum, ut meæ senectutis requietem oblectamentumque noscatis. omitto enim vim ipsam omnium, quæ generantur è terra: quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex cæterarum frugum ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos ramòsque procreat: malleoli, plantæ, sarmenta viviradices, propagines, nōne ea efficiunt, ut quemvis cum admiratione delectent? Vitis quidem quæ naturâ caduca est, et nisi fulta sit, ad terram fertur; eadem, ut se erigat, claviculis suis, quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu et erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne fil-

vescat farmentis, et in omnes partes nimia fundatur.

Itaque ineunte vere in iis, quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos farmentorum ea quæ gemma dicitur: à qua oriens uva sese ostendit: quæ et succo terræ, et calore solis augetur primò est peracerba gustatu, deinde maturata dulcescit; vestitæque pampinis, nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores. qua quid potest esse tum fructu lætius, tum adspectu pulchrius? cuius quidem non utilitas me solùm, ut antè dixi, sed etiam cultura, et ipsa natura delectat: adminiculumque ordinis, capitum jugatio, religatio et propagatio vitium; farmentorumque, ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio.

Quid ego irrigationes? quid fossiones agri, repastinationesque proferam, quibus sit multò terra fecundior? quid de utilitate loquar stercoreandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, cùm de cultura mihi agri scriberet. at Homerus, qui multis, ut mihi videtur, antè sæculis fuit, Laërtem lenientem desiderium, quod capiebat è filio, colentem agrum, eum stercoreantem facit. nec verò segetibus solùm, et pratis, et vineis, et arbutis res rusticæ lætæ sunt, sed etiam portis et pomariis: tum pecudum pastu, apium examinibus, florum omnium varietate. nec consitiones modò delectant, sed etiam insitiones: quibus nihil invenit agricultura solertius.

Possunt

Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum : sed ea ipsa, quæ dixi, fuisse sentio longiora. ignoscetis autem. nam et studio rerum rusticarum provectus sum, et senectus est naturâ loquacior : ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. ergo in hac vita M^o Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumpsit extremum tempus ætatis : cujus quidem villam ego contemplans (abest enim non longè à me) admirari satis non possum vel hominis ipsius continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti, magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt. non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit ; sed iis, qui haberent aurum, imperare. poterátne tantus animus non jucundam efficere senectutem ?

Sed venio ad agricolas, ne à meipso recedam, in agris erant tum senatores, et iidem senes siquidem aranti L. Quintio Cincinnato nuntiatum est, eum dictatorem esse factum : cujus dictatoris jussu magister equitum C. Servilius Ahala Sp. Mælium regnum appetentem, occupatum interemit. à villa in senatum arcessiebantur et Curius, et cæteri senes : ex quo, qui eos arcessiebant, viatores nominati sunt. num igitur eorum senectus miserabilis fuit, qui se agri cultione oblectabant ? meâ quidem sententiâ haud scio, an ulla vita beator esse possit : neque solùm officio, quòd hominum generi universo cultura agrorum est salutaris ; sed et delectatione,

E 2

quam

quam dixi, et saturitate copiâque omnium rerum, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent: ut, quoniam hæc quidem desiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus, semper enim boni affiduâque domini referta cella vinaria, olearia, etiam penaria est, villâque tota locuples est: abundat porco, hædo, agno, gallinâ, lacte, caseo, melle. jam hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant: tum conditiora facit hæc, supervacanei etiam operis, aucupium atque venatio.

Quid de prætorum viriditate, aut arborum ordinibus; aut vinearum, olivetorumque specie dicam? Brevis præcidam. agro bene culto nil potest esse, nec usu uberius, nec specie ornatius: ad quem fruendum non modò non retardat, verùm etiam invitat atque allecat senectus. ubi enim potest illa ætas, aut calefcere vel apricatione meliùs, vel igni; aut vicissim umbris aquisve refrigerari salubriùs?

Sibi igitur habeant arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam, sibi pilam, sibi nationes et cursus: nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquunt, et tesseras: id ipsum tamen ut lubebit: quoniam sine his beata esse senectus potest.

Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt, quos legite, quæso, studiosè. ut facitis, quàm copiosè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, que *Œconomicus* inscribitur? Atque ut intelligatis, nihil ei tam
regale

regale videri, quàm studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperii gloriâ, cùm Lyfander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset ad eum Sardis, eique dona à fociis attulisset: et cæteris in rebus comem erga Lyfandrum, atque humanum fuisse, et ei quendam conseptum agrum, diligenter confitum ostendisse. cùm autem admiraretur Lyfander et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, et humum subactam atque puram, et suavitatem odorum, qui afflarentur è floribus: tum eum dixisse, mirari se non modò diligentiam, sed etiam solertiam ejus, à quo essent illa dimensa atque descripta: et ei Cyrum respondisse: Atqui ego omnia ista sum dimensus; mei sunt ordines, mea descriptio; multæ etiam istarum arborum mea manu sunt factæ. Tum Lyfandrum intuentem ejus pupuram, et nitorem corporis, ornatúmque Persicum multo auro, multisque gemmis, dixisse: Rectè verò te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est.

Hac igitur fortuna frui licet senibus: nec ætas impedit, quò minùs et cæterarum rerum, et in primis agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Corvum, accepimus ad centesimum annum perduxisse, cùm esset acta jam ætate in agris, eosque coleret: cujus inter primum et sextum consulatum sex et quadraginta anni interfuerunt. itaque

que quantum spatium ætatis majores nostri ad senectutis initium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit. atque ejus extrema ætas hoc beator, quàm media, quò auctoritatis plus habebat, laboris verò minus. apex autem senectutis est auctoritas.

Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? quanta in Atilio Calatino? in quem illud elogium unicum: PLURIMÆ CONSENTIUNT GENTES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM. notum est totum carmen, incisum in sepulcro. jure igitur gravis, cujus de laudibus omnium esset fama consentiens. quem virum P. Crassum, nuper pontificem maximum? quem postea M. Lepidum eodem sacerdotio præditum vidimus? Quid de Paulo, aut Africano loquar? aut, ut jam antè, de Maximo? quorum non in sententia solùm, sed etiam in nutu residebat auctoritas. habet senectus, honorata præsertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quàm omnes adolescentiæ voluptates.

Sed in omni oratione mementote, eam me laudare senectutem, quæ fundamentis adolescentiæ constituta sit; ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi: Miseram esse senectutem, quæ se oratione defenderet. non cani, non rugæ repenti auctoritatem arripere possunt: sed honestè acta superior ætas fructus capit auctoritatis extremos.

Hæc enim ipsa sunt honorabilia, quæ videntur levia, atque communia, salutari, appeti, de-
cedi,

cedi, assurgi, deduci, [reduci, consuli: quæ et apud nos, et in aliis civitatibus, ut quæque optime morata, ita diligentissime observantur. Lyfandrum Lacedæmonium, cujus modò mentionem feci, dicere aiunt solitum, Lacedæmone esse honestissimum domicilium senectutis. nusquam enim tantum tribuitur ætati, nusquam est senectus honoratior: quin etiam memoriæ proditum est, cùm Athenis ludis, quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno confessu locum ei à suis civibus nusquam datum: cùm autem ad Lacedæmonios accessisset, qui legati cùm essent, in loco certo confederant, consurrexisse omnes, et senem illum sessum recepisse. —

Quibus cùm à cuncto confessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis quendam, Athenienses scire, quæ recta essent, sed facere nolle. multa in nostro collegio præclara: sed hoc, de quo agimus, in primis, quòd, ut quisque ætate autecellit, ita sententiæ principatum tenet: neque solùm honore præcedentibus, sed iis etiam, qui cum imperio sunt, majores natu augures anteponuntur. quæ sunt igitur voluptates corporis cum auctoritatis præmiis comparandæ? quibus qui splendide usi sunt, ii mihi videntur fabulam ætatis peregissee nec tantquam inexercitati histriones, in extremo actu corruisse.

At sunt morosi, et anxii, et iracundi, et difficiles senes: si quærimus, etiam avari. sed hæc, morum vitia sunt, non senectutis. ac morositas
tamen,

tamen, et ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem justæ, sed quæ probari posse videatur: contemni se putant, despici, illudi. præterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est. quæ tamen omnia dulciora fiunt et moribus bonis, et artibus: idque tum in vita, tum in scena intelligi potest ex iis fratribus, qui in Adelphis sunt. quanta in altero duritas, in altero comitas! Sic se res habet. ut enim non omne vinum, sic non omnis ætas vetustate coacescit. severitatem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam: acerbitem nullo modo. avaritia verò senilis quid sibi velit, non intelligo. potest enim quidquam esse absurdius, quàm, quò minus viæ restat, eò plus viatici quærere?

Quarta restat causa, quæ maximè angere atque sollicitam habere nostram ætatem videtur, appropinquatio mortis: quæ certè à senectute non potest longè abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non viderit! quæ aut planè negligenda est, si omninò exstinguit animum: aut etiam optanda, si aliquò eum deducit, ubi sit futurus æternus. atqui tertium certè nihil inveniri potest.

Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? quanquam quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum? quin etiam ætas illa multò plures, quàm nostra, mortis casus habet faciliùs in morbos incidunt adolescentes; gravius

gravius ægrotant; tristiùs curantur. itaque pauci veniunt ad senectutem: quod ni ita accideret, meliùs et prudentiùs viveretur. mens enim, et ratio, et consilium, in senibus est: qui si nulli fuissent, nullæ omninò civitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. quod illud est crimen senectutis, cùm illud videatis cum adolescentia esse commune?

Sensi ego tum in optimo filio meo, tum in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. at sperat adolescens. diù se victurum: quod sperare idem senex non potest. insipienter sperat. quid enim stultius, quàm incerta pro certis habere, falsa pro veris? Senex ne quod speret quidem habet. at est eo meliore conditione, quàm adolescens: cùm id, quod ille sperat, hic jam consecutus est. ille vult diù vivere: hic diù vixit. quanquam, ô dii boni! Quid est in hominis vita diù? da enim supremum tempus:

Exspectemus Tarteffiorum regis ætatem: fuit enim (ut scriptum video) Arganthonius quidam Gadibus, qui octaginta regnavit annos, centum et viginti vixit. sed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. cùm enim id advenit; tunc illud, quod præteriit, effluit: tantùm remanet, quod virtute, et rectè factis consecutus sis. horæ quidem cedunt, et diēs, et menses, et anni: nec præteritum tempus unquam revertitur: nec quid sequatur sciri potest. quod

cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus.

Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modò, in quocumque fuerit actu, probetur: neque sapienti usque ad *Plaudite* vivendum, breve enim tempus ætatis, fatis est longum ad bene, honesteque vivendum. si processeris longius, non magis dolendum est, quàm agricolæ dolent, præteritâ verni temporis suavitate, æstatem autumnumque venisse. ver enim, tanquam adolescentiam significat, ostenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, et percipiendis accommodata sunt.

Fructus autem senectutis est (ut sæpe dixi) antè partorum bonorum memoria et copia. omnia verò quæ secundum naturam sunt, sunt habenda in bonis. quid est autem tam secundum naturam, quàm senibus emori? quod idem contingit adolescentibus, adversante et repugnante naturâ. itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cùm aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis exstinguitur. et quasi poma, ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur: si matura et coacta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas: quæ mihi quidem tam jucunda, est, ut, quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandòque in portum ex longa navigatione esse venturus.

Omnium

Omniū ætatum certus est terminus: senectutis autem nullus certus est terminus: rectèque in ea vivitur, quoad munus officii exsequi et tueri possis; et tamen mortem contemnere. ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quàm adolescentia, et fortior. hoc illud est, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est: cùm illi quærenti, Qua tandem sp̃e fretus, sibi tam audaciter obfisteret; respondisse dicitur, Senectute, sed vivendi finis est optimus, cùm integra mente, cæterisque sensibus, opus ipsa suum eadem, quæ coagmentavit, natura dissolvit. ut navem, ut ædificium idem destruit facillimè, qui construxit: sic hominem eadem optimè, quæ conglutinavit, natura dissolvit. jam omnis conglutinatio recens, ægrè; inveterata, facilè divellitur. ita fit, ut illud breve vitæ reliquum nec avidè appetendum senibus, nec sine causa deferendum sit:

Vetâtque Pythagoras injussu imperatoris, id est, dei, de præsidio, et statione vitæ decedere. Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum et lamentis vacare. vult, credo, se esse carum suis, sed haud scio, an meliùs Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu,

—Faxit.

Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. jam sensus moriendi si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus, præ-

fertim feni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua meditatione, tranquillo esse animo nemo potest. moriendum enim certè est: et id incertum, an eo ipso die. mortem igitur omnibus horis impendentem timens, quì poterit animo consistere? de qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cùm recorder, non solùm L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus:

Non duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt: non M. Atilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conservaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel corporibus suis obstruere voluerunt: non avum tuum L. Paulum, qui morte luit collegæ in Cannensi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cujus interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est: sed legiones nostras (quod scripsi in Originibus) in eum sæpe locum profectas alacri animo et erecto, unde se nunquam redituras arbitrarentur, quod igitur adolescentes, et ii quidem non solùm indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti fenes extimescent?

Omninò (ut mihi quidem videtur) studiorum omnium satietas, vitæ facit satietatem. sunt pueritiæ certa studia. num igitur ea desiderant adolescentes? sunt et ineuntis adolescentiæ. num ea jam constans requirit ætas, quæ media dicitur?

sunt

sunt etiam hujus ætatis: ne ea quidem quærunt à senectute. sunt extrema quædam studia senectutis. ergo, ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. quòd cum evenit, satietas vitæ tempus maturum mortis affert.

Equidem non video, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam vobis dicere: quod eò melius mihi cernere videor, quò ab ea propius absum. ego vestros patres, P. Scipio, tuque, C. Læli, viros clarissimos, mihi que amicissimos, vivere arbitror: et eam quidem vitam, quæ est sola vita nominanda. nam, dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, et gravi opere perfungimur. est enim animus cœlestis ex altissimo domicilio depressus, et quasi demersus in terram, locum divinæ naturæ, æternitatisque contrarium, sed credo, deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique cœlestium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo atque constantia. nec me solùm ratio ac disputatio impulit, ut ita crederem: sed nobilitas etiam summorum philosophorum, et auctoritas.

Audiebam Pythagorum, Pythagoreosque, incolas pænè nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, nunquam dubitasse, quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus. demonstrabantur mihi præterea, quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum disseruisset, is, qui esset omnium sapientissimus oraculo

culo Apollinis judicatus. quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio, cùm tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorumque prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem: cùmque semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia se ipse moveat; ne finem quidem habiturum esse motus, quia nunquam se ipse sit relicturus. et, cùm simplex animi natura esset, neque haberet in se quidquam admistum dispar sui, atque dissimile, non posse eum dividi: quod si non possit, non posse interire: magoque esse argumento, homines scire pleræque antè quàm nati sint, quòd jam pueri, cùm artes difficiles discant, ira celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primùm accipere videantur, sed reminisci, et recordari.

Hæc Platonis ferè. apud Xenophontem autem moriens Cyrus major, hæc dicit. " nolite arbitrari, ô mihi carissimi filii, me, cùm à vobis discessero, nusquam, aut nullum fore, nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis.

Nec verò clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutiùs memoriam sui teneremus. mihi quidem nunquam persuaderi potuit,
animos,

animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere: cùm exissent ex iis, emori: nec verò tum animum esse insipientem, cùm ex insipienti corpore evasisset: sed cùm omni admixtione corporis liberatus, purus et integer esse cœpisset, tum esse sapientem. atque etiam, cùm hominis natura morte dissolvitur, cæterarum rerum perspicuum est, quò quæque discedant; abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt: animus autem solus, nec cùm adest, nec cùm discedit, apparet. jam verò videtis, nihil esse mortì tam simile, quàm somnum.

Atqui dormientium animi maximè declarant divinitatem suam. multa enim cùm remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. ex quo intelligitur, quales futuri sint, cùm se planè corporis vinculis relaxaverint. quare, si hæc ita sunt, sic me colitote ut deum. sin unà est interiturus animus cum corpore, vos tamen deos verentes, qui hanc omnem pulcritudinem tuentur et regunt, memoriam nostri piè inviolatèque servabitis". Cyrus quidem hæc moriens. nos, (si placet) nostra videamus.

Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paulum, aut duos avos, Paulum, et Africanum, aut Africani patrem, aut patrum, aut multos præstantes viros, quos enumerare non est necesse, tanta fuisse conaturos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent: nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere. an censes (ut de me ipso aliquid more senum glorier) me tantos labores diurnos nocturnosque, domi militiaeque susceptu-
rum

rum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus? nonne melius multò fuisset, otiosam ætatem, et quietam, sine ullo labore, aut contentione traducere? sed nescio quomodo animus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset è vita, tum denique victurus esset. quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cujusque animus maximè ad immortalem gloriam niteretur.

Quid, quòd sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat et longius, videre se ad meliora proficisci; ille autem, cujus obtusior sit acies, non videre? Equidem efferor studio patres vestros, quos colui et dilexi, videndi; neque verò eos solùm convenire aveo, quos ipse cognovi; sed illos etiam, de quibus audiui, et legi, et ipse conscripsi. quò quidem me proficiscentem haud sanè quis facillè retraheret, néve tanquam Peliam recoxerit: et si quis deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam, et in cunis vagiam, valde recusem: nec verò velim, quasi decurso spatio, ad carceres à calce revocari.

Quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? sed habeat sanè. habet certè tamen, aut satietatem, aut modum. non libet enim mihi deplorare vitam, quod multi, et ii docti, sæpe fecerunt. neque me vivisse pœnitet; quoniam

quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: et ex vita ita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. commorandi enim natura diversorium nobis, non habitandi dedit.

O præclarum diem, cum ad illud divinum animorum concilium cætumque proficiscar. cùmque ex hac turba et colluvione discedam! proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi; sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cujus à me corpus crematum est; quod contra decuit ab illo meum. animus verò non me deferens, sed respectans, in ea profectò loca discessit, quò mihi ipsi cernebat esse veniendum. quem ego meum casum fortiter ferre visus sum: non quòd æquo animo ferrem: sed me ipse consolabar, existimans, non longinquum inter nos digressum et discessum fore.

His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda. quòd si in hoc erro, quòd animos hominum immortales esse credam, libenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. si mortuus (ut quidam minuti philosophi censent) nihil sentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant. quòd si non sumus immortales futuri, tamen exstingui homini suo tempore optabile est. nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum.

42 CATO MAJOR. DE SENECTUTE.

dum. senectus autem, peractio ætatis est, tanquam fabulæ: cujus defatigationem fugere debemus, præsertim adjuncta satietate.

Habui hæc, de senectute quæ dicerem; ad quam utinam perveniatis! ut ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

LAELIUS

L A E L I U S

S I V E

DE AMICITIA. DIALOGUS.

AD T. POMPONIUM ATTICUM.

Q UINTUS Mucius augur multa narrare de C. Lælio, focero suo, memoriter et jucundè solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem. ego aut à patre ita eram deductus ad Scævola, sumptâ virili togâ, ut, quoad possem, et liceret, à senis latere nunquam discederem. itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commodè dicta, memoriæ mandabam: fierique studebam ejus prudentiâ doctior. quo mortuo, me ad pontificem Scævola con tuli: quem unum nostræ civitatis et ingenio, et justitia præstantissimum audeo dicere. sed de hoc aliàs; nunc redeo ad augurem.

Cùm sæpe multa, tum memini, domi in hemicyclo sedentem, ut solebat, cùm et ego essem unâ et pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum ferè omnibus erat in ore. meministi enim profectò, Attice, et eò magis, quòd P. Sulpicio utebare multum (cùm is tribunus plebis capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat consul diffideret, quocum conjunctissimè et amantissimè vixerat,) quanta hominum esset vel admiratio, vel querela.

Itaque tum Scævola, cū in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo secum, et cum altero genere C. Fannio, M. filio paucis diebus post mortem Africani. ejus disputationis sententias memoriæ mandavi: quas hoc libro exposui meo arbitratu. quasi enim ipsos induxi loquentes, ne, Inquam, et, Inquit, sæpius interponeretur: atque, ut tanquam a præsentibus coram haberi sermo videretur.

Cū enim sæpe mecum ageres, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res cū omnium cognitione tum nostra familiaritate, visa est. itaque feci non invitus, ut prodessem multis tuo rogatu. sed, ut in Catone Majore, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm ejus, qui et diutissimè senex fuisset, et in ipsa senectute præ ceteris florisset: sic, cū accepissemus à patribus maximè memorabilem C. Lælii, et P. Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Lælii persona visa est, quæ de amicitia ea ipse differeret, quæ disputata ab eo meminisset Scævola. genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum auctoritate, et eorum illustrium, plus, nescio: quo pacto, videtur habere gravitatis. itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, ut, Catonem, non me loqui existimem.

Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic
hoc

hæc libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi. tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius et sapiens (sic enim est habitus) et amicitiae gloria excellens, de amicitia loquitur. tu velim animum à me parumper avertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, et Q. Mucius ad focerum veniunt post mortem Africani: ab his sermo oritur: respondet Lælius: cujus tota disputatio est de amicitia, quam legens tu te ipse cognosces.

FANNIUS. Sunt ista vera, Læli. nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. sed existimare debes, omnium oculos in te esse coniectos: unum te sapientem et appellant et existimant. tribuebatur hoc modò M. Catoni. scimus L. Atilium apud patres nostros appellatum esse sapientem. sed uterque alio quodam modo: Atilius, quia prudens esse in jure civili putabatur: Cato, quia multarum rerum usum habebat multaque ejus et in senatu, et in foro vel provisè prudenter, vel acta constanter, vel responsa acutè ferebantur: propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis. te autem alio quodam modo, non solùm naturâ et moribus, verùm etiam studio et doctrinâ esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem, qualem in reliqua Græcia neminem.

(Nam qui septem appellantur, eos, qui ista subtiliùs quærunt, in numero sapientium non habent.)

bent.) Athenis unum accepimus, et eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudicatum. hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosque casus virtute inferiores putes, itaque ex me quærunt, credo item ex te, Scævola, quoniam pacto mortem Africani feras: eoque magis, quod his proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti auguris, commentandi causâ, ut afolet, venissemus, tu non affuisti: qui diligentissime semper illum diem, et illud munus solitus esses obire.

SCAEVOLA. Quærunt quidem, C. Laeli, multi, ut est à Fannio dictum: sed ego id respondeo, quod animadverti, te dolorem, quem acceperis cum summi viri, tum amicissimi morte, ferre moderatè: nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ. quod autem his Nonis in nostro collegio non affuisses, involutudinem causæ, non inœstitiam fuisse.

LAELIUS. Rectè tu quidem, Scævola, et verè, nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi, cum valerem, abduci incommodo meo debui: nec ullo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ulla intermissio fiat officii.

Tu autem, Fanni, qui mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amicè: sed, ut mihi videris, non rectè iudicas de Catone. aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si quisquam, ille sapiens fuit. quomodo enim (ut alia omittam) mortem filii tulit?

tulit? memineram Paulum, videram Gallum: sed hi in pueris: Cato in perfecto et spectato viro. quamobrem cave Catoni anteponas, ne istum quidem ipsum quum Apollo, ut ais, sapientissimum iudicavit.

Hujus enim facta, illius dicta laudantur. de me autem (ut jam cum utroque loquar) sic habetote. ego, si Scipionis desiderio me moveri negem, quam id rectè faciam, viderint sapientes: sed certè mentiar. moveor enim tali amico orbat, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit: et, ut confirmare possum, nemo certè fuit. sed non egeo medicinà: me ipse consolor: et maximè illo solatio, quòd eo errore careo, quo amicorum decessu, plerique angere solent, nihil enim mali accidisse Scipioni puto. mihi accidit, si quid accidit. suis autem incommodis graviter angere, non amicum, sed seipsum amanti est.

Cum illo verò quis neget actum esse præclare? nisi enim, quod ille minimè putabat, immortalitatem optare vellet, quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? qui summam spem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuo adolescens incredibili virtute superavit, qui consulatum petivit nunquam, factus est consul bis, primùm ante tempus: iterum sibi, suo tempore: reipublicæ, pænè serò: qui, duabus urbibus everfis, inimicissimis huic imperio, non modò præsentia, verùm etiam futura bella delevit. quid dicam de moribus facillimis? de pietate

tate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? iustitia in omnes? hæc nota sunt vobis. quàm autem civitati carus fuerit, mœrore funeris indicatum est. quid igitur hunc paucorum annorum accessio juvare potuisset? senectus enim, quamvis non sit gravis, ut memini Catonem anno antè quàm mortuus est, mecum et cum Scipione differere: tamen aufert eam viriditatem, in qua etiam tunc erat Scipio.

Quamobrem vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere: moriendi autem sensum celeritas abstulit. quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suspicentur, videtis. hoc tamen verè licet dicere, P. Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimósque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cum, senatu dimisso, domum reductus ad vesperum est à patribus conscriptis, à populo Romano, a sociis, et Latinis, pridie quàm excessit è vita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potiùs, quàm ad inferos pervenisse.

Neque enim assentior iis, qui hæc nuper differere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jurâ tribuerunt: quod non fecissent profectò, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamque Græciam (quæ
nunc

nunc quidem deleta est, tum florebat) institutis et præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque; sed idem dicebat semper, animos hominum esse divinos; iisque, cum è corpore excessissent, reditum in cælum patere, optimoque et justissimo cuique expeditissimum.

Quod item Scipioni videbatur: qui quidem quasi præfagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum et Philus, et Manilius adessent, et alii plures, tuncque etiam, Scævola, mecum vehisses, triduum differuit de republica: cujus disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. id si ita est, ut optimi cujusque animus in morte facillimè evolet, tanquam è custodia vinculisque corporis: cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quàm Scipioni?, quocirca mœrere hoc ejus eventum, vereor, ne invidi magis, quàm amici sit. si autem illa veriora, ut idem interitus sit animorum, et corporum, nec ullus sensus maneat; ut nihil boni est in morte, sic certè nihil mali. sensu enim amisso, fit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum et nos gaudemus et hæc civitas, dum erit, lætabitur.

Quamobrem cum illo quidem (ut supra dixi) actum optimè est; mecum incommodius: quem fuerat æquius, ut prius introieram, sic prius exire

de vita. sed tamen recordatione nostræ amicitiae sic fruor, ut beatè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quocum mihi conjuncta cura de republica, et de privata fuit; quocum et domus, et militia communis; et id, in quo est omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. itaque non tam ista me sapientiae, quam modò Fannius commemoravit, fama delectat, falsa praesertim, quàm quòd amicitiae nostra memoriam spero sempiternam fore. idque mihi eo magis est cordi, quòd ex omnibus saeculis vix tria, aut quatuor nominantur paria amicorum: quo in genere sperare videor Scipionis et Lælii amicitiam, notam posteritati fore.

FANNIUS. Istud quidem, Læli, ita necesse est: sed, quoniam amicitiae mentionem fecisti, et sumus otiosi, pergratum mihi feceris, (spero ita Scævola) si, quemadmodum soles, de ceteris rebus, cùm ex te quærantur; sic de amicitia disputaris, quid sentias, qualem existimes, quæ praecepta des.

SCÆVOLA. Mihi verò pergratum erit: atque, id ipsum cùm tecum agere conarer, Fannius antevertit. quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris.

LÆLIUS. Ego verò non graverer, si mihi ipse considerem. nam et præclara res est, et sumus, ut dixit Fannius, otiosi. sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis ponatur, de quo disputent, quamvis subito. magnum opus est,
egétque

egétque exercitatione non parvâ. quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas.

Sed hoc primùm sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse: neque id ad vivum refeco, ut illi, qui hæc subtiliùs differunt: fortasse verè, sed ad communem utilitatem parum. negant enim, quemquam virum bonum esse nisi sapientem. sit ita sanè. sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus, nos autem ea, quæ sunt in usu, vitæque communi, non ea, quæ finguntur, aut optantur, spectare debemus. nunquam ego dicam, C. Fabricium, M'. Curium, Ti. Coruncanium, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. quare sibi habeant sapientiæ nomen et invidiosum, et obscurum: concedântque, ut hi boni viri fuerint. ne id quidem facient. negabunt, id, nisi sapienti, posse concedi.

Agamus igitur pingui Minervâ, ut aiunt. qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æqualitas, liberalitas: nec sit in illis ulla cupiditas, libido, vel audacia: sintque magnâ constantiâ, ut ii fuerunt, modò quos nominavi: hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos putemus; quia sequantur (quantum homines possunt) naturam, optimam bene vivendi

ducem. sic enim mihi perspicere videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, ut quisque proximè accederet. itaque cives, potiores, quàm peregrini; et propinqui, quàm alieni. cum his enim amicitiam natura ipsa peperit: sed ea non satis habet firmitatis. namque hoc præstat amicitia propinquitati, quòd ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest. sublata enim benevolentia amicitia nomen tollitur, propinquitatis manet.

Quanta autem vis amicitia sit, ex hoc intelligi maximè potest: quod ex infinita societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est, et adducta in angustum, ut omnis caritas aut inter duos, aut inter paucos jungeretur. est autem amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum, humanarumque rerum cum benevolentia, et caritate summa consensus: quâ quidem haud scio, an, exceptâ sapientiâ, quidquam melius homini sit à diis immortalibus datum. divitias alij præponunt, bonam alij valetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam voluptates. belluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora, caduca, et incerta, posita non tam in nostris consiliis, quàm in fortunæ temeritate. qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam et gignit, et continet: nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest.

Jam virtutem ex consuetudine vitæ sermonisque nostri

nostri interpretemur: nec eam, ut quidam docti, verborum magnificentiâ metiamur: virósque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catores, Gallos, Scipiones, Philos. his communis vita contenta est. eos autem omittamus, qui omninò nusquam reperiuntur. tales igitur inter viros, amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere.

Principio, cui potest esse *vita vitalis*, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quàm habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æquè, ac tu ipse, gauderet? adversas verò ferre difficile esset sine eo, qui illas graviùs etiam, quàm tu, ferret. denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportunæ sunt singulæ rebus ferè singulis: divitiæ, ut utare: opes, ut colare: honores, ut laudare: voluptates, ut gaudeas: valetudo, ut dolore careas, et muneribus fungare corporis: amicitia res plurimas continet: quoquò te verteris præstò est: nullo loco excluditur: nunquam intempestiva, nunquam molesta est. itaque non aquâ non igni, ut aiunt, pluribus locis utimur, quàm amicitia: neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri (quæ tamen ipsa et delectat, et prodest) sed de vera, et perfectâ loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. nam et secundas res, splendidiores facit amicitia et adversas partiens, comunicansque, leviores.

Cumque

Cumque pluimas, et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præstat omnibus, quòd bonâ spe præluceat in posterum; nec debilitari animos, aut cadere patitur. verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. quocirca et absentes adfunt, et egentes abundant, et imbecilles valent, et, quod difficilius dictu est, mortui vivunt: tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. ex quo illorum beata mors videtur; horum vita laudabilis. quòd si exemeris ex natura rerum benevolentia vincionem; nec domus ulla, nec urbs stare poterit: ne agri quidem cultus permanebit. id si minùs intelligitur, quanta vis amicitia concordiaque sit, ex dissensionibus, atque discordiis percipi potest. quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est quæ non odiis, atque diffidiis funditus possit everti? ex quo; quantum boni sit in amicitia, judicari potest.

Agrigentinum quidem, doctum quendam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt: quæ in rerum natura, totòque mundo constarent, quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. atque hoc quidem omnes mortales et intelligunt, et re probant. itaque, si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cavea nuper in hospitis, et amici mei M. Pacuvii nova fabula: cum, ignorante rege, uter eorum

eorum esset Orestes Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur: Orestes autem ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? stantes plaudebant in re ficta: quid arbitramur in vera fuisse facturos? facile indicabat ipsa natura vim suam: cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero judicarent. haecenus mihi videor, de amicitia quid sentirem, potuisse dicere. si qua praeterea sunt (credo autem esse multa) ab iis, si videbitur, qui ista disputant, quaeritote.

FANNIUS. Nos autem à te potius: quamquam etiam ab illis saepe quaesivi, et audiivi, non invitus equidem: sed aliud quoddam expetimus filum orationis tuae. Scævola. Tum magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum est de Republica disputatum, affuisses, qualis tum patronus iustitiae fuit contra accuratam orationem Phili! Fannius. Facile id quidem fuit, iustitiam iustissimo viro defendere. Scævola. quid amicitiam? nonne facile ei, qui ob eam summam fide, constantiam, iustitiamque servatam, maximam gloriam ceperit?

LÆLIUS. Vim hoc quidem est afferre. quid enim refert, qua me ratione cogatis; cogitis certe. studiis enim generorum, praesertim in re bona, cum difficile est, tum ne æquum quidem obistere. saepissimè igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum videri solet: num propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia: ut dandis recipiendisque meritis, quod quisque

quisque minùs per se ipse posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet? an esset hoc quidem proprium amicitiae; sed antiquior, et pulchrior, et magis à naturâ ipsâ profecta alia causâ? amor enim (ex quo amicitia nominata,) princeps est ad benevolentiam conjungendum. nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæpè, qui simulatione amicitiae coluntur et observantur causâ temporis. in amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum: et, quidquid in ea, est, id est verum et voluntarium.

Quapropter à natura mihi videtur potius quàm ab indigentia, orta amicitia, et applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quàm cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura, quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadverti potest: quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, et ab eis ita amantur, ut facile earum sensus appareat. quod in homine multo est evidentius. primùm ex ea caritate, quæ est inter natos, et parentes: quæ dirimi, nisi detestabili scelere, non potest deinde, cum similis sensus exstitit amoris, si aliquem nacti sumus, cujus cum moribus et naturâ congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis et virtutis perspicere videamur.

Nihil est enim amabilius virtute: nihil, quod magis alliciat ad diligendum: quippe cum propter virtutem et probitatem eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. quis est, qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua

aliqua et benevolentia memoriam usurpet, quos nunquam viderit? quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Mælium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho, et Hannibale. ab altero, propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus: alterum propter crudelitatem semper hæc civitas oderit.

Quòd si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod majus est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur; cùm eorùm, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem et bonitatem perspicere videantur? Quamquam confirmatur amor et beneficio accepto, et studio perspecto, et consuetudine adjuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi et amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benevolentix magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit per quem quisque assequatur, quod desideret; humilem sanè relinquunt, et minimè generosum, ut ita dicam, ortum amicitix: quam ex inopia, atque indigentia natam volunt. quod si ita esset; ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus. quod longè secus est.

Ut enim quisque sibi plurimum confidit, et ut quisque maximè virtute, et sapientiâ sic munitus est, ut nullo egeat, suâque omnia in se ipso posita judicet: ita in amicitiiis expetendis colendisque maximè excellit. quid enim Africa-

nus indigens mei? Minimè herclè: ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis ejus; ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit benevolentiam consuetudo. sed quamquam utilitates multæ et magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi perfectæ.

Ut enim benefici liberalésque sumus, non ut exigamus gratiam (neque enim beneficium fœneramur) sed naturâ propensi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.

Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentimus; nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam, quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus: ipsi autem intelligamus, naturâ gigni sensum diligendi, et benevolentiae caritatem, facta significatione prohibitæ: quam qui appetiverunt, applicant sese, et proprius admovent, ut et usu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur, et moribus; sintque pares in amore, et æquales: propensioresque ad bene merendum, quàm ad reposcendum. atque hæc inter eos sit honesta certatio. sic et utilitates ex amicitia maximæ capientur: ei erit ejus ortus à natura, quàm

quàm ab imbecillitate, et gravior et verior. nam si utilitas amicitias conglutina-⁸⁰⁵ret, eadem commutata dissolveret. sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiaë sempiternæ sunt. ortum quidem amicitiaë videtis, nisi quid ad hæc fortè vultis.

FANNIUS. Tu verò perge, Læli. pro hoc enim, qui minor est natu, meo jure respondeo. SCÆVOLA, Rectè tu quidem. quamobrem audiamus.

LÆLIUS. Audite ergo, optimi viri, ea quæ sæpissimè inter me et Scipionem de amicitia differebantur. quamquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quàm amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere. nam, vel ut non idem expediret utrique, incidere sæpe: vel ut de republica non idem sentirent: mutari etiam mores hominum sæpe dicebat, aliàs adversis rebus, aliàs ætate ingravescente. atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quòd summi puerorum amores sæpe unà cum prætexta ponerentur.

Sin autem ad adolescentiam perduxissent; dirimi tamen interdum contentione, vel uxoriæ conditionis, vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non posset. quòd si qui longiùs in amicitia provecti essent, tamen sæpe. labefactari, si in honoris contentionem incidissent: pestem enim majorem esse nullam in amicitiis, quàm in ple-
risque pecuniæ cupiditatem; in optimis quibùsque honoris certamen, et gloriæ: ex quo inimicitias maximas sæpe inter amicissimos existisse.

Magna enim dissidia, et plerumque iusta nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur: ut aut libidinis ministri, aut adju- tores essent ad injuriam. quod qui recusarent, quamvis honestè id facerent, ius tamen amicitiae deserere arguerentur ab iis. quibus obsequi nol- lent: illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici causâ esse facturos. eorum querelâ inve- teratâ non modò familiaritates exstingui solere, sed etiam odia gigni sempiterna. hæc ita multa, quasi fata, impendere amicitii, ut omnia subter- fugere non modò sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri.

Quamobrem id primùm videamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. num, si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? num Viscellinum amici regnum appetentem, num Sp. Mælium de- buerunt juvare?

Tib. quidem Gracchum rempublicam vexantem, à Q. Tuberone, æqualibûsque amicis derelictum videamus. at C. Blossius, Cumanus, hospes fa- miliae vestrae, Scævola, cum ad me, qui aderam Lænati et Rupilio consulibus in consilio depre- catum venisset, hanc, ut sibi ignoscerem, causam afferebat, quòd tanti Tib. Gracchum fecisset, ut, quidquid ille vellet, sibi faciendum putaret. tum ego, Etiámne, si te in Capitolium faces ferre vellet? Nunquam, inquit, voluisset id quidem.
sed,

sed, si voluisset? Paruisseni. videtis, quàm nefaria vox. et hercle ita fecit, vel plus etiam quàm dixit. non enim paruit ille Tib. Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. itaque hac amentia, quæssione nova perterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas reipublicæ graves justasque persolvit. nulla est igitur excusatio peccati, si amici causâ peccaveris. nam, cùm conciliatrix amicitia, virtutis opinio fuerit. difficile est amicitiam manere, si virtute defeceris.

Quòd si rectum statuerimus, vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis quidquid velimus, perfectâ quidem sapientiâ sumus, si nihil habeat res vitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt: et eorum quidem maximè qui ad sapientiam proximè accedunt.

Videmus Papum Æmilium C. Luscino familiarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis unâ consules, et collegas in censura: tum et cum iis, et inter se conjunctissimos fuisse, M' Curium, et Ti. Coruncanium, memoriæ proditum est. igitur ne suspicari quidem possumus, quemquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra jusjurandum, contra rempublicam esset. nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? si contendisset, scio impetraturum

petraturum non fuisse; cùm illi sanctissimi viri fuerint. æquè autem nefas sit, tale aliquid et facere rogatum, et rogare. at verò Tib. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, et minimus tum quidem Caius frater, nunc idem acerrimus.

Hæc igitur lex in amicitia sancitur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. turpis enim excusatio est, et minimè accipienda, cùm in cæteris peccatis, tum si quis contra rempublicam se amici causâ fecisse fateatur. etenim eo loco, Fanni et Scævola, locati sumus, ut nos longè prospicere oporteat futuros casus reipublicæ. deflexit enim jam aliquantulum de spatio, curriculoque consuetudo majorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses.

Num quid simile populus Romanus audierat, aut viderat? Hunc etiam post mortem secuti amici, et propinqui, quid in P. Scipionem effecerint, sine lacrymis non queo dicere. nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem pœnam Tib. Gracchi, sustinuisse. De C. Gracchi autem tribunatu, quid exspectem, non libet augurari. serpit enim deinde res, quæ procliviùs ad perniciem, cùm semel cœpit, labitur. videtis in tabella jam antè quanta sit facta labe, primò Gabinia lege, biennio autem post, Cassiâ. videre jam videor populum à senatu disjunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. plures enim
discant,

discent, quemadmodum hæc fiant quàm quemadmodum his resistatur.

Quorsum hæc? quia sine fociis nemo quidquam tale conatur. præcipiendum est igitur bonis, ut, si in ejusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment, ita se alligatos, ut ab amicis in magnam aliquam rem peccantibus, non discedant: improbis autem pœna statuenda est: nec verò minor iis, qui sequuti erunt alterum, quàm iis, qui ipsi fuerint impietatis duces. quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cùm imperator bello Persico servitute Græciam liberasset, proptérque invidiam in exsilium missus esset, ingratae patriæ injuriam non tulit, quam ferre debuit. fecit idem quod xx annis antè apud nos fecerat Coriolanus. his adjutor contra patriam inventus est nemo. itaque mortem sibi uterque conscivit.

Quare talis improborum consensio non modò excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius omni supplicio vindicanda: ut ne quis sibi concessum putet, amicum, vel bellum patriæ inferentem, sequi. quod quidem, ut res coepit ire, haud scio, an aliquando futurum sit. mihi autem non minori curæ est, qualis respublica post mortem meam futura sit, quàm qualis hodie sit.

Hæc igitur prima lex amicitiae sanciat, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causâ honesta faciamus: ne expectemus quidem, dum rogemur:

rogemur: studium semper adfit, cunctatio abfit, consilium verò dare gaudeamus liberè plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valeat auctoritas: eaque adhibeatur ad monendum non modò apertè, sed etiam acriter, si res postulabit: et adhibita pareatur.

Nam quibusdam, quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quadam; sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutus: partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarum cuique rerum: alienis nimis implicari molestum esse: commodissimum esse, quàm laxissimas habenas habere amicitia; quas vel adducas, cùm velis, vel remittas. caput enim esse ad beatè vivendum, securitatem; qua frui non possit animus, si tanquam parturiat unus pro pluribus.

Alios autem dicere aiunt multò etiam inhumanius, (quem locum breviter perstrinxi paulò antè) præsidii adjumentique causâ, non benevolentia, neque caritatis, amicitias esse expetendas. itaque ut quisque minimum firmitatis habeat minimumque virium, ita amicitias appetere maximè. ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant, quàm viri: et inopes, quàm opulenti: et calamitosi, quàm ii, qui putantur beati.

O præclaram sapientiam! Solem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt: qua à diis immortalibus nihil melius habemus,
nihil

nihil jucundius. quæ est enim ista securitas? specie quidem, blanda, sed reapse multis locis repudianda. neque enim est consentaneum, ullam honestam rem actionémve, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptam deponere. quòd si curam fugimus, virtus fugienda est; quæ necesse est, cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur, atque oderit; ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignaviam fortitudo, itaque videas rebus injustis justos maximè dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. ergo hoc proprium est animi bene constituti, et lætari bonis rebus, et dolere contrariis.

Quamobrem si cadit in sapientem animi dolor, (qui profectò cadit, nisi ex ejus animo extirpata humanitatem arbitremur) quæ causa est, cur amicitiam funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter hominem et pecudem: sed inter hominem et saxum, aut truncum, aut duivis generis ejusdem? neque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram, et quasi ferream esse quandam volunt: quæ quidem est cum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis: ut et bonis amici quasi diffundantur, et incommodis contrahantur. quamobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiendus est, non tantum valet, ut tollat è vita amicitiam: non plus, quàm ut virtutes, quia nonnullas curas et molestias afferunt, repudientur.

Cùm autem contrahat amicitiam (ut suprà dixi) si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet et adjungat; id cùm contingit, amor exoritur necesse est, quid enim tam absurdum, quàm delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloriâ, ut ædificio, ut vestitu cultûque corporis: animo, autem virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? Nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudinē studiorum officiorûmque jucundius.

Quod si etiam illud addimus, quod rectè addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam illicitat, et tam attrahat, quàm ad amicitiam similitudo: concedetur profectò verum esse, ut bonos boni diligant, adsciscântque sibi quasi propinquitate conjunctos, atque naturâ. nihil est enim appetentius similitum suî, nihil rapacius, quàm natura. quam obrem hoc quidem, Fanni, et Scævola, constat, (ut opinor) bonis inter bonos quasi necessariam benevolentiam esse: qui est amicitiae fons à natura constitutus. sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. non est enim inhumana virtus, neque immunis, neque superba: quæ etiam populos universos tueri, eisque optimè consulere soleat: quod non faceret profectò, si à caritate vulgi abhorreret.

Atque etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causâ fingunt amicitias, amabilissimum nōdum amicitiae tollere. non enim tam utilitas parva per amicum, quàm amici amor ipse delectat: tumque

támque illud sit, quod ab amico est profectum, jucúndum, si cum studio est profectum: tantúmque abest, ut amicitiae propter indigentiam collantur, ut ii, qui opibus, et copiis, maximéque virtute præditi in qua plurimum est præsidii minime alterius indigeant, liberalissimi sint, et beneficentissimi. atque haud scio, an ne opus sit quidem nihil unquam omninò deesse amicis. ubi enim studia nostra viguissent, si nunquam consilio, nunquam operâ nostra nec domi, nec militiæ Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam consecuta est.

Non ergo erunt homines deliciis diffuentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt. nam quis est, pro deum fidem, atque hominum! qui velit, ut neque diligat quemquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere? hæc enim est tyrannorum vita; in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benevolentiae potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus amicitiae.

Quis enim aut eum diligat, quem metuit; aut eum, à quo se metui putat? Coluntur tamen simulatione duntaxat ad tempus. quòd si fortè (ut sit plerumque) ceciderint: tum intelligitur, quàm fuerint inopes amicorum. quod Tarquinius dixisse ferunt tum exsulantem se intellexisse, quos fidos

amicos habuisset, quos infipos, cùm jam neutris gratiam referre posset.

Quanquam miror illâ superbiâ, et importunitate, si quemquam habere potuit. atque ut hujus, quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. non enim solùm ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est. itaque efferuntur illi ferè fastidio et contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus; imperio, potestate, prosperis rebus immutari, spernèque ab iis veteres amicitias, indulgere novis.

Quid autem stultius, quàm, cùm plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cætera parare, quæ parantur pecuniâ, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa: amicos non parare, optimam et pulcherrimam vitæ, ut ita dicam, supellectilem? etenim cætera cùm parant, cui parent, nesciunt, nec cujus causâ laborent. ejus enim est istorum quidque, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis et certa possessio: ut, etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vitâ inculta, et deserta ab amicis, non possit esse jucunda. sed hæc hæcenus.

Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines, et quasi termini diligendi: de quibus tres
video

video sententias ferri; quarum nullam probo: unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmet ipsos: alteram, ut nostra in amicos benevolentia, illorum erga nos benevolentiae pariter aequaliterque respondeat: tertiam, ut, quanti quisque se ipse facit, tanti fiat ab amicis.

Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. nec enim illa prima vera est, ut quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. quàm multa enim, quæ nostrâ causâ nunquam faceremus, facimus causâ amicorum? precari ab indigno, supplicare; tum acerbius in aliquem invehi, insectarique vehementius: quæ in nostris rebus non satis honestè, in amicorum fiunt honestissime: multæ quoque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quàm ipsi, fruantur.

Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. hoc quidem est nimis exiguè, et exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum, et datorum. divitior mihi, et affluentior videtur esse vera amicitia: nec observare restrictè, ne plus reddat, quàm acceperit. neque enim verendum est, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitiam congeratur.

Tertius verò ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. sæpe enim in quibusdam aut animus abjectior est, aut
spes

spes amplificandæ fortunæ fractior. non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est : sed potius eniti et efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducâtque spem cogitationemque meliorem.

Alius igitur finis veræ amicitiae constituendus est, si prius, quid maximè reprehendere Scipio solitus sit, edixero. negabat ullam vocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri, quàm ejus, qui dixisset, ita amare oportere, ut si aliquando esset osurus. nec verò se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, à Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus è septem ; sed impuri cujusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. quoniam enim modo quisquam amicus esse poterit, qui se putabit inimicum esse posse ? quin etiam necesse erit cupere et optare, ut quàm sapissimè peccet amicus, quò plures det sibi tanquam ansas ad reprehendendum : rursus autem rectè factis, commodisque amicorum necesse erit angi, dolere, invidere.

Quare hoc quidem præceptum, cujuscumque est, ad tollendam amicitiam valet. illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiiis comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus. quin etiam si minùs felices in diligendo fuisset, ferendum id Scipio potius, quàm inimicitiarum tempus cogitandum, putabat.

His

His igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minùs justæ amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, declinandum sit de via, modò ne summa turpitudine sequatur. est enim quatenus amicitiaè dari venia possit. nec verò negligenda est fama: nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium: quam blanditiis et assentionibus colligere turpe est. virtus, quam sequitur caritas, minimè repudianda est.

Sed sæpe (enim redeo ad Scipionem, cujus omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quòd omnibus in rebus homines diligentiores essent; ut capras, et oves quot quisque haberet, dicere posset: amicos quot haberet, non posset dicere: et in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentes esse: nec habere quasi signa quædam, et notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, judicarent. sunt igitur firmi, et stabiles, et constantes eligendi; cujus generis est magna pænuria: et judicare difficile est, sanè, nisi expertum. experiendum autem est in ipsa amicitia. ita præcurrit amicitia judicium, tollitque experiendi potestatem.

Est igitur prudentis, sustinere, ut currum, sic impetum benevolentiaè: quò utamur quasi equis
tentatis

tentatis sic amicitiiis, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. quidam sæpe in parva pecunia perspiciuntur, quàm sint leves: quidam, quos parva movere non potuit cognoscuntur in magna. sin verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiae, sordidum existiment: ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiae non anteponent? ut, cum ex altera parte proposita hæc sint, ex altera jus amicitiae, non multò illa malint? imbecilla enim natura est ad contemnendam potentiam: quam etiam si neglectâ amicitiam consecuti sunt, obscuratum iri se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia.

Itaque veræ amicitiae difficillimè reperiuntur in iis, qui in honoribus, réque publica versantur. ubi enim istum invenias qui honorem amici anteponat suo? quid? hæc ut omittam, quàm graves, quàm difficiles plerisque videntur calamitatum societates? ad quas non est facilè inventu, qui descendat, quanquam Ennius rectè:

Amicus certus in re incerta cernitur:

tamen hæc duo levitatis, et infirmitatis plerosque convincunt; aut si in bonis rebus contemnunt, aut in malis deserunt.

Qui igitur utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia præstiterit, hunc ex maximè raro hominum genere judicare debemus, et panè divino, firmamentum autem stabilitatis, constantiaeque ejus, quam in amicitia quærimus, fides est.

nihil

nihil enim stabile est, quod infidum est. simplicem præterea, et communem, et consentientem, qui rebus iisdem moveatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, et tortuosum, nèque verò, qui non iisdem rebus movetur, et natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse.

Addendum eodem est, ut ne criminibus, aut inferendis delectetur, aut credat oblati: quæ omnia pertinent ad eam, quam jamdudum tracto, constantiam. ita fit verum illud, quod initio dixi, amicitiam, nisi inter bonos, esse non posse. est enim boni viri (quem eundem sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia: primum, nequid fictum sit, nève simulatum: apertè enim vel odisse, magis ingenui est, quàm fronte occultare sententiam. deinde, non solum ab aliquo alatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum.

Accedat huc suavitas quædam oportet sermonum, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. tristitia autem, et in omni re severitas, habet illa quidem gravitatem: sed amicitia remissior esse debet et liberior, et dulcior, et ad omnem comitatem, facilitatèmq; proclivior.

Exsistit autem hoc loco quædam quæstio subdificilis: num quando amici novi, digni amicitia veteribus sint anteponendi ut equis vetulis te-

neros anteponere solemus. indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates, veterrima quæque (ut ea vina, quæ vetustatem ferunt) esse debent suavissima: verumque illud est, quod dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum fit.

Novitates autem, si spem asserunt, ut, tanquam in herbis non fallacibus, fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ: vetustas tamen suo loco conservanda est. maxima est enim vis vetustatis et consuetudinis. atqui in ipso equo, cujus modò mentionem feci, si nulla res impediat. nemo est, qui non eo, quo consuevit, libentiùs utatur, quàm intractato et novo: nec modò in hoc, quod est animal, sed in iis etiam quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cùm locis etiam ipsis montuosis delectemur, et silvestribus, in quibus diutiùs commorati sumus.

Sed maximum est in amicitia, superiorem partem esse inferiori. sæpe enim excellentiæ quædam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. nunquam se ille Philo, nunquam Rupilio, nunquam Mummio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum fratrem, egregium virum, omninò sibi nequaquam parem, quod is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat, suosque omnes per se posse esse ampliores volebat.

Quod. faciendum, imitandumque est omnibus:
ut,

ut, si quam præstantiam virtutis, ingenii, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentque cum proximis: ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortunâ, eorum augeant opes, eisque honori sint, et dignitati: ut in fabulis, qui aliquamdiu propter ignorationem stirpis, et generis in famulatu fuerint, cùm cogniti sunt, et aut deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres multos annos esse duxerunt. quod quidem est multò profectò magis in veris patribus certisque faciendum. fructus enim ingenii, et virtutis, omnisque præstantiæ, tum maximus capitur, cùm in proximum quemque confertur.

Ut igitur ii, qui sunt in amicitia conjunctionisque necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores non dolere, se à suis amicis aut ingenio, aut fortunâ, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant: eoque magis, si aliquid habere se putant, quod officiosè, et amicè, et cum labore aliquo suo factum queant dicere, odiosum sanè genus hominum, officia exprobrantium: quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.

Quamobrem ut ii, qui superiores sunt, summittere se debent in amicitia: sic quodam modo inferiores extollere. sunt enim quidam, qui molestas amicitia faciunt, cùm ipsi se contempni

putant quod non ferè contingit, nisi iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur; qui hac opinione non modò verbis, sed etiam opere levandi sunt.

Tantum autem cuique tribuendum, primùm, quantum ipse efficere possis: deinde etiam, quantum ille, quem diligas atque adjuves, sustinere. non enim tu possis, quantumvis licet excellas, omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit consulem efficere, fratrem ejus Lucium non potuit. quòd si etiam possis quidvis deferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere.

Omninò amicitiae, corroboratis jam, confirmatìsque et ingeniis, et ætatibus, judicandæ sunt: nec, si qui ineunte ætate venandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt. isto enim modo nutrices et pædagogi jure vetustatis plurimum benevolentiae postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi. alites amicitiae stabiles permanere non possunt. dispares enim mores, disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni, improbi; improbi, bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia.

Rectè etiam præcipi potest in amicitiiis, ne immoderata quædam benevolentia (quod persæpe fit) impediatur magnas utilitates amicorum. nec enim

enim (ut ad fabulas redeam) Trojam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impedientem, audire voluisset. et sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quòd desiderium non facillè ferat, is et infirmus est mollisque natura, et ob eam ipsam causam in amicitia parum justus.

Atque in omni re considerandum est, et quid postules ab amico, et quid patiare à te impetrari. est etiam quasi quædam calamitas in amicitiiis dimittendis nonnunquam necessaria: jam enim à sapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. erumpunt sæpe vitia amicorum cum in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitia sunt remissione usus eluendæ, et (ut Catonem dicere audivi) diffuendæ magis, quàm discindendæ. nisi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio disjunctioque facienda sit.

Sin autem morum, aut studiorum commutatio quædam (ut fieri solet) facta erit, aut in reipublicæ partibus dissensio intercefferit (loquor enim jam, ut paulo antè dixi, non de sapientium, sed de communibus amicitiiis) cavendum erit, ne non solum amicitia deposita, sed inimicitia etiam suscepta videantur. nihil enim est turpius, quàm cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris.

eris. ab amicitia Q. Pompeii meo nomine se removerat (ut scitis) Scipio: propter dissensionem autem, quæ erat in republica, alienatus est à collega nostro Metello. utrumque egit graviter, auctoritate, et offensione animi non acerba.

Quamobrem primùm danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant: sin tale aliquid evenierit; ut extinctæ potiùs amicitia, quàm oppressæ esse videantur. cavendum verò est, ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitia: è quibus jurgia, maledicta, contumelia gignuntur. quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt; et hic honos veteri amicitia tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur injuriam. omninò omnium horum vitiorum atque incommodorum una cautio est, atque una provisio, ut ne nimis citò diligere incipiamus, néve indignos.

Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. rarum genus (et quidem omnia præclara rara) nec quidquam difficilius, quàm reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. sed plerique néque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: et amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos.

Ita pulcerrimâ illa, et maximè naturali carent amicitia, per se et propter se expetendâ: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitia qualis et quanta sit. ipse enim se quisque diligit, non
ut

ut aliquam à se ipse mercedem exigat caritatis suæ, sed quòd per se sibi quisque carus est. quòd nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperietur. est enim is quidem tanquam alter idem.

Quòd si hoc apparet in bestiis, volucris, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsæ diligant: (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent, ejusdem generis animantes: idque faciunt cum desiderio, et cum quadam similitudine amoris humani: quantò id magis in hominis sit naturâ, qui et se ipse diligit, et alterum anquirat, cujus animum ita cum suo commisceat, ut efficiat pænè unum ex duobus?

Sed plerique perversè, ne dicam impudenter, amicum habere talem volunt, qualis ipsi esse non possunt: quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. par est autem, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere in talibus ea, quam jamdudum tractamus, stabilitas amicitiae confirmari potest: cum homines benevolentiam conjuncti, primum cupiditatibus iis, quibus cæteri serviunt, imperabunt: deinde æquitate justitiæque gaudebunt, omniæque alter pro altero suscipiet: neque quidquam unquam nisi honestum et rectum alter ab altero postulabit: neque solum colent inter se, ac diligant, sed etiam verebuntur. nam maximum ornamentum

tum amicitia tollit, qui ex ea tollit veretundiam.

Itaque in iis perniciosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. virtutum amicitia adiutrix à naturâ data est, non vitiorum comes: ut, quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire conjuncta et confociata cum altera perveniret; quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus beatissimisque comitatus.

Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas: ut, cum hæc adsint, beata vita sit, et sine his esse non possit. quod cum optimum maximumque sit, si id volumus adipisci. virtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus. eâ verò neglectâ, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experiri cogit.

Quocirca (dicendum est enim sæpius) cum judicaveris, diligere oportet: non cum dilexeris, judicare, sed cum multis in rebus negligentiam plectimur: tum maximè in amicis et deligendis et colendis. præposteris enim utimur consiliis, et acta agimus, quod vetamur veteri proverbio. nam implicati ultro et citro, vel usu diuturno, vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias,
exorta

exorta aliqua offensione, dirumpimus. quò etiam magis vituperanda est rei maximè necessariæ tantâ incuria.

Una est enim amicitia in rebus humanis; de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt, quam à multis ipsa virtus contemnitur et venditatio quædam, atque ostentatio esse dicitur: multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus cultusque delectat: honores verò, quorum cupiditate quidem inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment: itemque cætera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent: de amicitia omnes ad unum idem sentiunt, et ii, qui ad rempublicam se contulerunt: et ii, qui rerum cognitione doctrinæque delectantur: et ii, qui suum negotium gerunt otiosi: postremò ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modò velint aliqua ex parte liberaliter vivere: serpit enim nescio quomodo per omnium vitas amicitia: nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui.

Quinetiam si quis ea asperitate est et immanitate naturæ, congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus: tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitalis suæ. atque hoc maximè judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus

ex hac hominum frequentia tolleretur, et in solitudine uspiam collocaret, atque ubi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, et copiam, hominis omninò adspiciendi potestatem eriperet, quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo?

Verum ergo illud est, quod à Tarentino Archyta, ut opinor, disci solitum, nostros senes commemorare audiui, ab aliis senibus auditum: Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi, et pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore; quæ jucundissima fuisset, si aliquem cui narraret, habuisset, sic natura solitariū nihil amat, semperque ad aliquod tamquam adminiculum annititur: quod in amicissimo quoque dulcissimum est. sed cum tot signis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, ac desideret: obsurdescimus tamen nescio quomodo; nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. est enim varius et multiplex usus amicitiae, multaeque causæ suspicionum offensionumque dantur: quas tum evitare, tum elevare, tum ferre, sapientis est. una illa sublevanda offensio est, ut, et veritas in amicitia, et fides retineatur, nam et modendi amici sæpe sunt, et objurgandi: et hæc accipienda amicæ, cum benevolè fiunt.

Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus dicit:

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molestæ

Molesta veritas, si quidem ex ea nascitur odium; (quod est venenum amicitiae) sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens, praecipitem amicum ferri finit. maxima autem culpa in eo est, qui et veritatem aspernatur, et in fraudem obsequio impellitur. omni igitur hac in re habenda ratio, et diligentia est: primum, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat: in obsequio autem (quoniam Terentiano verbo lubenter utimur) comitas adsit: assentatio, vitiorum adiutrix procul amoveatur: quae non modò amico, sed ne libero quidem digna est. aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur.

Cujus autem aures veritati clausae sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. scitum est enim illud Catonis, ut multa; melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum saepe dicere, hos nunquam. atque illud absurdum est, quòd ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. peccasse enim se non anguntur, objurgari molestè ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, correctione gaudere.

Ut igitur et monere, et moneri, proprium est verae amicitiae: et alterum liberè facere, non asperè; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitia

pestem esse majorem, quàm adulationem, blanditiam, assentationem. quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum atque fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem.

Cùm autem omnium rerum simulatio est vitiosa (tollit enim judicium veri, idque adulterat) tum amicitiae repugnat maximè: delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest. nam cùm amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus; quì id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque semper; sed varius, commutabilis, multiplex?

Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quàm animus ejus, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, atque nutum convertitur?

*Negat quis? nego: ait? aio. postremò imperavi
egomet mihi,*

Omnia assentari,

ut ait idem Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omninò levitatis est.

Multi autem Gnathonum similes cùm sint, loco, fortuna, fama superiores; horum est assentatio molesta, cùm ad vanitatem accessit auctoritas.

Secerni autem blandus amicus à vero, et in ternosci, tam potest. adhibita diligentia, quàm omnia fucata, et simulata à sinceris, atque veris,
concio,

concio, quæ ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est assentatorem et levem civem, et inter constantem, severum, et gravem. quibus blanditiis C. Papirius nuper influebat in aures concionis, cum ferret legem de tribunis plebis rescindiendis? Dissuasimus nos.

Sed nihil de me: de Scipione dicam libentiùs. quanta illa, dii immortales! fuit gravitas? quanta in oratione majestas? ut facile ducem populi Romani, non comitem diceres. sed affuissis: et est in manibus oratio. itaque lex popularis suffragiis populi repudiata est. atque, ut ad me redeam; meministis, Q. Maximo, fratre Scipionis, et L. Mancino consulibus, quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinii Craffi videbatur? cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferbatur. atque is primùm instituit in forum versus agere cum populo. tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile vincebat, atque id actum est prætoris me, quinquennio antè, quàm consul sum factus. itaque rei veritate magis, quàm summa auctoritate causa illa defensa est.

Quòd si in scena id est, in concione, in quæ rebus fictis et adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet, (si modò id patefactum, et illustratum est) quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua nisi (ut dicitur) apertum pectus videas, tuumque ostendas, nihil
fidum,

fidum, nihil exploratum habeas : ne amare quidem, aut amari ; cùm id, quàm verè fiat, ignores. quamquam ista assentatio, quamvis perniciofa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures suas maximè, qui ipse sibi assentetur, et se maximè ipse delectet.

Omniò est amans sui virtus. optimè enim se ipsa novit, quàmque amabilis sit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. virtute enim ipsa non tam multi præditi esse, quàm videri volunt. hos delectat assentatio : his fictus ad ipsorum voluntatem sermo cùm adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse laudum suarum putant. nulla est igitur hæc amicitia, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi.

Magnas verò agere gratias Thais mihi ?

Satis erat respondere, *Magnas : Ingentes*, inquit, semper auget assentator id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.

Quamobrem, quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allecant et invitant ; tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, ut animadvertant, ne callida assentatione capiantur. apertè enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. callidus ille, et occultus ne se insinuet, studiosè cavendum est.

est. nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui etiam adversando sæpe assentetur: et litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiatur: ut is, qui illusus sit, plus vidisse videatur. quid autem turpius quàm illudi? Quod ne accidat, magis cavendum est, ut in Epiclero:

*Hodie me ante omnes comicos stultos senes
Versaris, atque luseris lautissimè.*

Hæc enim etiam in fabulis stultissima persona est improvidorum et credulorum senum. sed nescio quo pacto ab amicitiiis perfectorum hominum, id est, sapientium (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leves amicitias deflexit oratio. quamobrem ad illa prima redeamus, eaque ipsa concludamus aliquando, Virtus, virtus, inquam, C. Fanni, et tu Q. Muci, et conciliat amicitias, et conservat, in ea est enim convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ cum se extulit, et ostendit lumen suum, et idem aspexit agnovitque in alio; ad in se admovet, vicissimque accipit illud, quod in altero est: ex quo eorum exardescit sive amor, sive amicitia. utrumque enim dictum est ab amando. amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia nulla utilitate quæsitâ.

Quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minùs sequutus sis. hac nos adolescentes benevolentia senes illos L. Paulum, M. Catonem,

tonem, C. Gallum, P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri focerum, dileximus. hæc etiam magis elucet inter æquales, ut inter me et Scipionem, L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummius, vicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus; ut in vestra, ut in Q. Tuberonis; equidem etiam admodum adolescentis, P. Rutilii, A. Virginii familiaritate delector: quoniamque ita ratio comparata est vitæ naturæque nostræ, ut alia ætas oriatur; maximè quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibus cum tanquam è carceribus emissus sis cum iisdem ad calcem, ut dicitur, pervenire.

Sed quoniam res humanæ fragiles, caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus, et à quibus diligamur. caritate enim benevolentiaque sublata et à quibus omnis est à vita sublata jucunditas. mihi quidem Scipio, quanquam est subito ereptus, vivit tamen, semperque vivet: virtutem enim amavi illius viri, quæ extincta non est. nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara, et insignis. nemo unquam animo, aut spe majora fuscipiet, qui sibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putet.

Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod eum amicitia Scipionis possim comparare. in hac mihi de republica consensus, in hac rerum privatarum consilium; in eadem requies plena oblectationis

tationis fuit. nunquam illū ne minima quidem re offendi, quod quidem senserim: nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. una domus erat, idem victus, isque communis: neque solū militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes.

Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne otiosum, tempus contrivimus? Quarum rerum recordatio et memoria, si unā cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. sed nec illa extincta sunt, alunturque potius et augentur cogitatione et memoria: et si illis planē orbatus essem: magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. omnia autem breviter, tolerabilia esse debent, etiam si magna sint.

Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut, eā exceptā, nihil amicitia præstabilius putetis.

P A R A D O X A,

A D

MARCUM BRUTUM.

NIMADVERTI, Brute, sæpe Ca-
 tonem, avunculum tuum, cùm in se-
 natu sententiam diceret, locos graves
 ex philosophia tractare, abhorrentes ab
 hoc usu forensi et publico: sed dicendo consequi
 tamen, ut illa etiam populo probabilia videren-
 tur. quod eo majus est illi, quàm aut tibi, aut
 nobis: quia nos eâ philosophiâ plus utimur, quæ
 peperit dicendi copiam, et in qua dicuntur ea,
 quæ non multùm discrepant ab opinione populari.
 Cato autem perfectus (meâ sententiâ) Stoicus, et
 ea sentit, quæ non sanè probantur in vulgus; et
 in ea est hæresis, quæ nullum sequitur florem ora-
 tionis, neque dilatat argumentum: minutis inter-
 rogatiunculis, et quasi punctis, quod proposuit,
 efficit. sed nihil est tam incredibile, quod non
 dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam
 incultum, quod non splendescat oratione, et tan-
 quam excolatur. quod cùm ita putarem, feci
 etiam audaciùs, quàm ille ipse, de quo loquor.
 Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de
 continentia, de morte, de omni laude virtutis, de
 diis

diis immortalibus, de caritate patriæ, Stoicè solet, oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. ego verò illa ipsa, quæ vix in gymnasiis, et in otio Stoici probant, ludens conjeci in communes locos. quæ quia sunt admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipsis etiam *παράδοξα* appellantur: tentare volui, possentne proferri in lucem, id est, in forum, et ita dici, ut probarentur: an alia quædam esset erudita, alia popularis oratio: eoque scripsi libentius, quod mihi ista *παράδοξα* quæ appellant, maximè videntur esse Socratica, longèque verissima. accipies igitur hoc parvum opusculum, lucubratum his jam contractionibus noctibus: quoniam illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit: et degustabis genus hoc exercitationum earum, quibus uti consuevi, cum ea, quæ dicuntur in scholis *δεικνὰ*, ad nostrum hoc oratorium transfero, dicendi genus. hoc tamen opus in acceptum ut referas, nihil postulo. non est enim tale, ut in arce poni possit, quasi illa Minerva Phidiæ: sed tamen, ut ex eadem officina exisse appareat.

PARADOXON I.

Ὅτι μόνον ἀγαθόν, τὸ καλόν.

Quod honestum sit, id solum bonum esse.

VEREOR, ne cui vestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu deprompta hæc videatur oratio: dicam tamen quod sentio: et dicam brevius, quam res tanta dici possit.

nunquam mehercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maximè adstricti sunt, voluptaies in bonis rebus aut expetendis esse duxi: quippe cùm viderem, rebus his circumfluentibus ea tamen desiderare maximè, quibus abundarent. neque enim expletur unquam, nec satiatur cupiditatis sitis: neque solùm ea qui habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum, majorum nostrorum, sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla et commutabilia pecuniæ membra, verbo *BONA* putaverunt appellanda, cùm re ac factis longè aliter judicavissent. potestne bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia videmus, ut etiam improbi habeant, et obsint probis. quamobrem licet irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quàm vulgi opinio. neque ego unquam bona perdidisse dicam, si quis pecus aut supellectilem amiserit: neque non sæpe laudabo sapientem illum, Biantem, ut opinor, qui numeratur in septem: cujus cùm patriam Prienen cepisset hostis, ceterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent: cùm esset admonitus à quodam, ut idem ipse faceret; Ego vero, inquit, facio; nam omnia mea porto mecum. ille hæc ludibria fortunæ, nec sua quidem putavit, quæ nos appellamus etiam bona. quid est igitur, quæret aliquis,

aliquis, bonum? si quid rectè fit, et honestè, et cum virtute, id bene fieri, verè dicitur: et, quod rectum, et honestum, et cum virtute est, id solum opinor Bonum.

Sed hæc videri possunt obscuriora, cum lentius disputantur. vitâ atque factis illustranda sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius, quàm satis est, disputari videntur. quæro enim à vobis, num ullam cogitationem habuisse videantur ii, qui hanc rempublicam tam præclarè fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemque regum. vultis à Romulo? vultis post liberam civitatem, ab iis ipsis, qui liberaverunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus adscendit in cælum? iisne, quæ isti bonâ appellant? an rebus gestis atque virtutibus? Quid? Numæ Pompilii, minúsne gratas diis immortalibus capedines, ac fictiles urnulas fuisse, quàm filicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. Brutum si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos ejusdem consilii socios, quid spectaverint, quid secuti sint: num quis exsistet, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique præter officium fortis et magni viri, quidquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porcennæ C. Mucium impulit,

impulit, sine ulla spe salutis suæ? Quæ vis Coelitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, quæ filium devotavit, atque immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricii, quid tenuitas victus M'. Curii sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, Cn. et P. Scipiones, qui Carthaginiensium adventum corporibus suis intercludendum putaverunt? quid Africanus major? quid minor? quid inter horum ætates interjectus Cato? quid innumerabiles alii (nam domesticis exemplis abundamus:) cogitasse quidquam in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse, et præclarum videretur?

Veniant igitur isti irrisores hujus orationes ac sententiæ: et jam vel ipsi judicent, utrum se horum alicujus, qui marmoreis tectis, ebore et auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro et argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint? Atque hæc quidem, quæ modò huc, modò illuc transferuntur faciliè adduci solent, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arctè tenent, accuratèque defendunt, voluptatem esse summum bonum, quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, cum tibi sive deus, sive mater (ut ita dicam) rerum omnium, natura, dederit animum, quo nihil est præstantius, neque divinius: sic te ipse abjicies, atque prosterne, ut nihil inter te atque inter quadrupedem

drupedem aliquam putes interesse? Quidquam bonum est, quod non eum, qui id possidet, meliorem facit? Ut enim quisque ex maximè boni particeps, ita et laudabilis maximè, neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honestè possit gloriari. quid autem est horum in voluptate? melioremne efficit, aut laudabiliorem virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloriando sese, et prædicatione effert? Atqui si voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non est: eaque, quò est major, eò magis mentem è sua sede et statu dimovet: profectò nihil est aliud bene et beatè vivere, nisi honestè et rectè vivere.

.PARADOXON II.

Ὁ αὐτάρπης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

In quo virtus fit, ei nihil deesse ad beatè vivendum.

Nec verò ego M. Regulum, ærumnosum, nec infelicem, nec miserum, unquam putavi. non enim magnitudo animi ejus excruciabatur à Pœnis, non gravitas, non fides, non constantia, non ulla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum præsidio, tantòque comitatu cùm corpus ejus caperetur, capi certè ipse non potuit. Caium verò Marium vidimus, qui mihi secundis in rebus unus ex fortunatis hominibus; in adversis, unus ex summis viris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest. nescis, insane, nescis, quantas vires virtus habeat. nomen tanùm virtutis usurpas:

usurpas: quid ipsa valeat, ignoras. nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se uno sua ponit omnia. cui spes omnis, et ratio et cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil potest esse certi; nihil quod exploratum habeat permanfurum sibi unum diem. eum tu hominem terreto, si quem eris nactus, istia mortis, aut exilii minis. mihi verò quidquid acciderit in tam ingrata civitate, ne recusanti quidem venerit, non modò repugnanti. quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in quo evigilaverunt curæ et cogitationes meæ, si quidem nihil peperit tale, nihil consecutus sum, ut eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret injuria? mortemne mihi minitaris, ut omninò ab hominibus; an exilium, ut ab improbis demigrandum sit? mors terribilis est iis, quorum cum vita omnia extinguuntur? non iis, quorum laus emori non potest: exiliunt autem illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum, unam urbem esse ducunt. Te miseræ, te ærumnæ premunt, qui te beatum, qui florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies, noctesque cruciaris: cui nec sat est, quod est, et id ipsum, ne non sit diuturnum, times: te conscientia stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum atque legum: quocumque adspexisti, ut furia, sic tuæ tibi occurrant injuriæ, quæ te respirare non sinunt. quamobrem

obrem ut improbo, et stulto, et inertī nemini bene esse potest: sic bonus vir, et fortis, et sapiens, miser esse non potest. nec verò, cujus virtus, morésque laudandi sunt, ejus non laudanda vita est: neque porrò fugienda vita, quæ laudanda est. esset autem fugienda, si esset misera. quamobrem quidquid est laudabile, idem et beatum, et florens, et expetendum videri decet.

PARADOXON III.

Ὅτι ὅσα τὰ ἀμαρτήματα, καὶ τὰ κατὰ νόμους.

Æqualia esse peccata, et rectè facta.

PARVA, inquis, res est; at magna culpa: nec enim peccata, rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt. in quo peccatur, id potest aliud alio majus esse, aut minus: ipsum quidem illud peccare, quoquò verteris, unum est. auri navem evertat gubernator, an paleæ; in re aliquantulum, in gubernatoris inscientia nihil interest. lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quàm si petulans fuisset in aliqua generosa, ac nobili virgine: peccavit verò nihilominus, si quidem est peccare, tamquam transilire lineas: quod cùm feceris, culpa commissa est: quàm longè progrediare, cùm semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet. peccare certè licet nemini. quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. id si nec majus, nec minus unquam fieri potest,

O

(quoniam

(quoniam in eo est peccatum, si non licuit; quod semper unum, et idem est) quæ ex eo peccata nascuntur, æqualia sint oportet. quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia necesse est. atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorē, nec forti fortiorē, nec sapiente sapientiorē posse fieri, facillimè potest perspicui. an virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cū lucrari impunè posset, auri pondo decem, reddiderit: si idem in decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est, consentiens cum ratione et perpetua constantia. nihil huic addi potest, quo magis virtus sit: nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur. etenim si benefacta, rectè facta sunt, et nihil recto rectius; certè ne bono quidē melius quidquam inveniri potest. sequitur igitur, ut etiam vitia sint: paria: siquidē pravitates animi rectè vitia dicuntur. atqui quoniam pares virtutes sunt: rectè facta, quando à virtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itēque peccata, quoniam ex vitiis manant, sint æqualia necesse est.

A philosophis, inquis, ista sumis. metuebam, ne à leonibus diceres. Socrates disputabat isto modo. bene hercle narras: nam istum doctum, et sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) utrū bonis est quærendum,
quid

quid bajuli, atque operarii, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cùm hac sententia non modò verior, sed ne utilior quidem hominum vitæ reperiri ulla possit. quæ vis enim est, quæ magis arceat homines ab improbitate omni, quàm si senserint, nullum in delictis esse discrimen? æquè peccare se, si privatis, ac si magistratibus manus adferant? quamcumque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicet aliquis) patrem quis enecet, an servum? Nuda ista si ponas, judicari, qualia sint, non facile possunt. patrem vità privare, si per se scelus est: Saguntini, qui parentes suos, liberos emori, quàm servos vivere maluerunt, parricidæ fuerunt. ergo et parenti nonnunquam adimi vita sine scelere potest; et servo sæpe sine injuria non potest. causa igitur hæc, non natura distinguit: quæ quoniam utro accessit, id fit propensius; si utroque adjuncta sit, paria fiant necesse est. illud tamen interest, quòd in servo necando, si adsit injuria, semel peccatur: in patris vita violanda, multa peccantur, violatur is, qui procreavit: is, qui aluit: is, qui erudit: is, qui in fede, ac domo, atque in republica collocavit, multitudine peccatorum præstat, eoque pœna majore dignus est. sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. quidquid non oportet, scelus esse; quid.

quid non licet, nefas putare debemus. etiámmo in minimis rebus? etiámmo: si quidem rerum modum fingere non possumus; animorum modum tenere possumus. histrio si paulum se movit extra numerum, aut si versus pronunciatus est syllabâ unâ brevior, aut longior, exhibetur, et exploditur: in vita tu, qui omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debes, ut in syllaba te peccare dices? poëtam non audio in nugis: in vitæ societate audiam civem, digitis peccata dimetientem sua? quæ si visa sunt breviora, leviora quæ possint videri, cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis? perturbata autem semel ratione et ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.

PARADOXON IV.

Ὅτι πάντες ἄφρων μαίνονται.

Omnem stultum insanire.

Ego verò te non stultum, ut sæpe; non improbum, ut semper; sed dementem, et insanum rebus vincam necessariis. sapientis animus magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus septus, vincetur et expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest? Quæ est enim civitas? Omnisne conventus etiam ferorum et immanium? omnisne etiam fugitivorum, ac latronum, congregata unum in locum multitudo? certè negabis. non igitur erat illa tum civitas, cum
leges

leges in ea nihil valebant: cùm judicia jacebant: cùm mos: patrius occiderat: cùm ferro pulsus magistratibus, senatûs nomen in republica non erat. prædonum ille concursus, et te duce latrocinium in foro constitutum, et reliquæ conjurationis à Catilinæ furiis ad tuum scelus furorémque conversæ, non civitas erat? Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ nulla erat? arcessitus in civitatem sum, cùm esset in republica consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occiderat: esset consensus populi liber: esset juris et æquitatis, (quæ vincula sunt civitatis) repetita memoria.

Ac vide, quàm ista tui latrocinii tela contempserim. jactam et immissam à te nefariam in me injuriam semper duxi: pervenisse ad me nunquam putavi: nisi fortè, cùm parietes disturabas, aut cùm tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. nihil neque meum est, neque cujusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, quibus respublica te invitiſſimo flat; si hujus æterni beneficii immortalē memoriam delevisſes: multò etiam magis si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer injuriam. sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti: redditum mihi gloriosum injuria tua dedit, non exitum calamitosum. ergò ego semper civis; et tum maximè cùm meam salutem senatus exteris nationi-

nationibus, ut civis optimi, commendabat; tu, nunc quidem: nisi fortè idem esse hostis, et civis potest.

An tu civem ab hoste naturâ ac loco, non animo factisque distinguis? Cædem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti: privatorum domos, ædes sacras incendiisti. cur hostis Spartacus, si tu civis? potes autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? et me tuo nomine appellas, cum omnes meo discessu exfulasse rempublicam putent? nunquàmne, homo amentissime, te circumspicies? nunquam nec quid facias considerabis, nec quid loquare? Nescis, exilium scelerum esse poenam? meum illud iter ob præclarissimas res à me gestas esse susceptum? Omnes scelerati, atque impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exsilio affici volunt, exsules sunt, etiam si solum non mutarunt. an cum omnes leges te exulem esse jubeant, non eris tu exsul? Num appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante senatum tua fica deprehensa est, qui hominem occiderit? tu plurimos occidisti. qui incendium fecerit? ædes Nympharum manu tuâ deflagrarunt: qui templa deorum occupaverit? in foro etiam castra posuisti. sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exsul? Familiarissimus tuus de te privilegium tulit, ut, si in operum Bonæ Deæ accessisses, exfulares. at te id fecisse, etiam gloriari soles. quomodo igitur tot legibus in exsiliu ejectus, nomen exsulis non perhorrescis?

horrescis? Romæ sum, inquis. et quidem in operto fuisti. non igitur ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit; si ibi eum legibus esse non oportebit.

PARADOXON V.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλευθερὸς καὶ πᾶς ἄφρων δούλος.

Solum sapientem esse liberum, et omnem stultum servum.

LAUDETUR verò hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur. quo modo, aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrenet primum libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat avaritiam, cæteras animi labe repellat: tum incipiat aliis imperare, cum ipse improbissimis dominis, dedecori ac turpitudini parere desierit. dum quidem his obediens, non modò imperator, sed liber habendus omninò non erit. præclare enim est hoc usurpatum à doctissimis, quorum auctoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes hæc habenda esset oratio. cum verò apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt: cur ego simulem, me, si quid in his studiis operæ posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eruditissimis viris, nisi sapientem, liberum esse neminem, quid est enim libertas? potestas vivendi, ut velis. quis igitur vivit, ut vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque provisa est? qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maxime esse

esse judicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter ac liberè: cujus omnia consilia, résque omnes, quas gerit, ab ipso profiscuntur, eodémque feruntur: nec est ulla res, quæ plus a quod eum polleat, quàm ipsius voluntas atque judicium: cui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) fortuna ipsa cedit: sicut sapiens poëta dixit; *Suis ea cuique fingitur moribus*. soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etsi ita esse, pluribus verbis differendum est: illud tamen et breve et cōstendendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. servi igitur, omnes improbi, nec hoc tam re est, quàm dictu inopinatum atque mirabile, non enim ita dicunt, eos esse servos, ut mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo jure civili: sed, si servitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, et abjecti, et arbitrio carentis suo, quis neget, omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos?

An ille mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit? dandum est: vocat? veniendum? ejicit? abeundum: minatur? extimescendum: ego verò istum non modò servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto. atque ut in magna stultorum familia

familiæ sunt alii lautiores (ut sibi videntur) servi, sed tamen servi, atrienses ac topiaril stultitiæ suæ : quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos corinthia opéra, quos ædificia magnifica nimio opere delectant.

At sumus, inquit, civitatis principes. vos verò ne conservorum quidem vestrorum principes estis. sed ut in familia; qui tractant ista; qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt; non honestissimum locum servitutis tenent : sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius servitutis locum pænè infimum obtinent. magna, inquis, bella gessi : magnis imperiis, et provinciis præfui. gere igitur animum laude dignum, Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. omitto, unde fustuleris, et quomodo habeas; intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium judico. nonne igitur sunt illa festiva? Sunt: nam nos quoque oculos eruditos habemus. sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum: quid enim censes? si L. Munimius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cum ipse totam Corinthum contempsisset : utrùm illum civem excellentem, an atriensem diligentem putaret? Reviviscat M'. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; et videat aliquem

summis populi beneficiis usum, barbatulos mullos exceptantem de piscina, et pertractantem, et murenarum copiâ gloriantem; nonne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet? An eorum servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? hereditatis spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non observat? loquitur ad voluntatem: quidquid denuntiatur sit, facit: affectatur, assidet, muneratur. quid horum est liberi? quid denique non servi inertis?

Quid? jam illa cupiditas (quæ videtur esse liberalior) honoris, imperii, provinciarum, quàm dura est domina! quàm imperiosa! quàm vehemens! Cethego homini non probatissimo servire coegit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur; munera mittere, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, et alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm est illa misera, quàm dura servitus! adolescentibus paulò loquacioribus est serviendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tanquam domini, timentur. Judex verò quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? an non est omnis metus, servitus? Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassi, copiosa magis, quàm sapiens oratio? *Eripite nos ex servitute.* quæ est ista servitus, tam claro homini, tamque

támque nobili? Omnis animi debilitati, et humilis, et fracti timiditas, servitus est. *Nolite finire nos cuiquam servire.* In libertatem vindicari vult? minimè, Quid enim adjungit? *nisi vobis universis.* dominum mutare, non liber esse vult. *quibus et possumus et debemus.* Nos verò, si quidem animo excelfo, et alto, et virtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. tu posse te dicito, quoniam quidem potes: debere ne dixeris; quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe non reddere. sed hæc hæctenus. ille videat, quomodo imperator esse possit: cùm eum ne liberum quidem esse ratio et veritas ipsa convincat.

PARADOXON VI.

*Οτι μόνος ὁ σοφὸς πλάσιος.

Solum sapientem esse divitem.

Quæ est ista in commemorandâ pecuniâ tua tam insolens ostentatio? solúsne tu dives? Prò dii immortales! egóne me audivisse aliquid, et didicisse, non gaudeam! Solúsne tu dives? Quid si ne dives quidem? quid si pauper etiam? Quem enim intelligimus divitem? aut, hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facillè contentus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet ampliùs. animus oportet tuus se judicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ: nihil sibi de-esse putet, nihil cu-

ret ampliùs. fatiatus est, aut contentus etiam pecuniâ? concedo, dives es. sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cùm isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus: si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacificeris, auferis, eripis: si socios spolias, ærarium expilas: si testamenta amicorum exspectas, aut ne exspectas quidem, at ipse supponis: hæc utrùm abundantis an egentis signa sunt? Animus hominis, dives, non arca appellari solet. quamvis illa sit plena, dum te inane videbo, divitem non putabo. etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitarum modum. filiam quis habet? pecuniâ est opus, duas? majore. plures? majore etiam. et si, ut aiunt, Danaï quinquaginta sint filiæ: tot dotes magnam quærunt pecuniam. quantum enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, divitiarum modus. qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint; hunc quomodo ego appellabo divitem, cùm ipse etiam egere se sentiat? multi ex te audierunt, cùm diceres, neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus Romanus tantis vectigalibus jampridem vix potest. ergo hoc proposito, nunquam eris dives antè quàm tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut eo tueri sex legiones, et magna equitum ac peditum auxilia possis. jam fateris igitur non
esse

esse te divitem cui tantum desit, ut expleas id, quod exoptas. itaque istam paupertatem, vel potius egestatem ac mendicitatem tuam nunquam obscurè tulisti.

Nam ut iis, qui honestè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic, qui videt domi tuæ pariter accusatorum atque iudicum consociatos greges; qui nocentes et pecuniosos reos eodem te auctore corruptelam iudicii molientes: qui tuas mercedum pactiones in patrociniis, intercessionibus pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissionem libertorum ad defœnerandas diripiendâsque provincias: qui expulsionem vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletium, qui cædes municipiorum qui illam Sullani temporis messem recordetur, qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines; qui denique omnia venalia, dilectum, decretum, alienam, suam sententiam, forum, pomum, vocem, silentium: quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc verè dixerit divitem? et enim divitiarum fructus in copia est: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus dives. meam autem quoniam pecuniam contemnis, et rectè (est enim ad vulgi opinionem mediocris; ad tuam, nulla; ad meam, modica)

modica) de me filebo, de re loquar. si censenda nobis, atque æstimanda res sit, utrùm tandem pluris æstimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrùm aurum Samnitum, an responsum M' Curii? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui ejus hereditatis P. Maximo fratri partem suam concessit? Hæc profecto, quæ sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ. quis igitur (si quidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quin id virtute divitiæ sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri, et argenti, pluris quàm virtus, æstimanda est.

O dii immortales! non intelligunt homines, quàm magnum vectigal sit parsimonia? venio enim jam ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. capit ille ex suis prædiis sexcenta sestertia: ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, et sola marmorea facienti, et signa, tabulas, supellectilem, et vestem infinitè concupiscenti, non modò ad fructum ille est sumptus, sed etiam ad fœnus, exiguus. ex meo tenui vectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? cujus possessio quo est major, eo plus requirit ad se tuendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam

Gpfe

ipse fortasse in hujus sæculi errore verfer? M' Manilius patrum nostrorum memoriâ (ne semper Curios, et Luscinos loquamur) pauper tandem fuit: habuit enim ædiculas in Carinis, et fundum in Labicano. nos igitur divitiores, qui plura habemus? utinam quidem! sed non æstimatione census, verùm victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, vectigal est. contentum verò suis rebus esse, maximæ sunt certissimaque divitiæ, etenim si isti callidi rerum æstimatores, prata et areas quasdam magno æstimant, quòd ei generi possessionum minimè quasi noceri potest: quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi, ne fur-ripi potest unquam: neque naufragio, neque incendio amittitur: nec tempestatum nec temporum perturbatione mutatu; quæ præditi qui sunt, soli sunt divites. soli enim possident res et fructuosas, et sempiternas: solique (quod est proprium divitiarum) contenti sunt rebus suis. satis esse putant, quod est: nihil appetunt, nullâ re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. improbi autem, et avari, quoniam incertas, atque in casu positas habent, et plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis; non modò non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.

S O M N I U M S C I P I O N I S.

SCIPIO LOQUITUR.

CUM in Africam venissem, Mr Manlio consuli ad quartam legionem tribunus (ut scitis) militum; nihil mihi potius fuit, quam ut Masinissam convenirem, regem familiæ nostræ iustis de causis amicissimum. ad quem ut veni, complexus me senex collacrimavit, aliquantotumque post suspexit in cælum: et grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque reliqui cœlites, quod antè quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno, et his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor: ita numquam ex animo meo descendit illius optimi atque invictissimi viri memoria. deinde ego illum de suo regno, ille me de nostrâ republica percontatus est. multisque verbis ultrò, citròque habitis, ille nobis consumptus est dies. post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniæque ejus non facta solum, sed etiam dicta meminisset. deinde, ut cubitum discessimus, me et de via, et qui ad multam noctem vigilassem, arctior, quam solebat, somnus complexus est. hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim ferè

ferè, ut cogitationes sermonésque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, et loqui) Africanus se ostendit eâ formâ, quæ mihi ex imagine ejus, quàm ex ipso, erat notior. quem ut agnovi, equidem cohorruì. sed ille, Ades, inquit, animo, et omite timorem, Scipio, et quæ dicam, trade memoriæ. vidēsne illam urbem, quæ parere populo Romano coacta per me, renovat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebāt autem Carthaginem de excelsò, et pleno stellarum, illustri, et claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis pænè miles miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc à nobis hereditarium. cùm autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, censórque fueris, et obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam; deligere iterum consul absens, bellumque maximum conficies, Numantiam exscindes. sed cùm eris curru Capitolium inVectus offendes rempublicam perturbatam consiliis nepotis mei. híc tu, Africane, ostendas oportebit patriæ, lumen animi, ingenii, consiliique tui. sed ejus temporis ancipitem video quasi fatorum viam. nam cùm ætas tua septenos octies solis anfractus, reditúsque converterit, duóque hi numeri, quorum utérque plenus, alter alterâ de causâ, habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum,

Q

atque

atque in tuum nomen, se tota convertet civitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus; ac ne multa, dictator rempublicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. hic cum exclamasset Lælius, ingemueruntque ceteri vehementius: leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me è somno excitetis, et parum rebus: audite cetera. sed quò sis, Africane, alacrior ad tutandum rempublicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cælo definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia, cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur: harum rectores, et conservatores hinc profecti, huc revertuntur. Hic ego, etsi eram perterritus, non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsi tamen, viveretne ipse et Paullus pater, et alii, quos nos extinctos arbitramur. Immò verò inquit, ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquam è carcere, evolaverunt: vestra verò, quæ dicitur vita, mors est. quin tu aspicias ad te venientem Paullum patrem, quem ubi vidi, equidem vim lacrymarum profudi. ille autem me complexus, atque osculans, flere prohibebat. atque ego ut primum, fletu represso loqui posse cœpi, Quæso, inquam, pater sanctissime, atque optime,

Optime, quoniam hæc est vita, (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille, nisi Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ fidera, et stellas vocatis: quæ globosæ, et rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos suos, orbésque conficiunt celeritate mirabili. quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum assignatum à Deo defugisse videamini, sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, justitiam cole, et pietatem: quæ, cum sit magna in parentibus, et propinquis, tum in patriâ maxima est: ea vita via est in cælum, et in hunc coetum eorum, qui jam vixerunt, et corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides: erat autem is splendidissimo candore inter flammæ circus elucens, quem vos, ut à Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti præclara cetera, et mirabilia videbantur. erant autem et stellæ, quas numquàm ex hoc loco vidimus; et et magnitudines omnium, quas

esse numquàm fuspicati fumus: ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris, luce lucebat alienâ stellarum autem globi terræ magnitudinem facilè vincebant.

JAM ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, pœniteret. quàm cùm magis intuerer, quæso, inquit Africanus, quousq; humi defixa tua mens erit? nōne adspicis, quæ in templa veneris? novem tibi orbibus, vel potiùs globis, connexa sunt omnia: quorum unus est cœlestis, extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse Deus, arcens, et continens ceteros; in quo infixi sunt illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subiecti sunt septem, qui versantur retrò, contrario motu, atque cœlum, ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deindè est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis: tum rutilus, horribilisque terris, quem Martium dicitis: deindè subter mediàm ferè regionem Sol obtinet, dux, et princeps, et moderator luminum reliquorum, mens mundi, et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce illustret, et compleat. hunc ut comites consequuntur, Veneris alter, alter Mercurii cursus: in infimòque orbe Luna, radiis solis accensa, convertitur. infrà autem jam nihil est, nisi mortale et caducum, præter animos generi hominum, munere deorum datos, supra lunam sunt
æterna

æterna omnia. nam ea, quæ est media, et nona tellus, néque movetur, et infirma est, et in eam feruntur omnia suo nutu pondera, quæ cùm intuerer stupens, ut me recepi, Quid? hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus, et tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctus imparibus. sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu, et motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit, nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acutè sonent. quam ob causam summus ille cœli stellifer cursus, cujus, conversio est concitator, acuto, et excitato movetur sono: gravissimo autem hic lunaris, atque infimus. nam terra, nona, immobilis manens, ima sede semper hæret, complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, Mercurii, et Veneris, septem efficiunt distinctos intervallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus est. quod docti homines nervis imitati, atque cantibus, aperuere sibi reditum in hunc locum: sicut alii, qui præstantibus ingeniis in vita humana divina studia coluerunt. hoc sonitu opletæ aures hominum obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis: sicut ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, proptèr

proptèr magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. hic verò tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem adversum nequitias, ejusque radiis acies vestra, sensusque vincitur, hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari: quæ si tibi parva (ut est) ita videtur, hæc cœlestia semper spectato: illa humana contemptum tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? vides habitari in terra raris et angustis in locis: et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas: hosque qui incolunt terram, non modò interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit: sed partim obliquos, partim averfos, partim etiam adversos stare vobis: à quibus expectare gloriam certè nullam potest. cernis autem eandem terram, quasi quibusdam redimitam, et circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diversos, et cœli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina vides, medium autem illum, et maximum, solis ardore torreret. duo sunt habitabiles: quorum australis ille, in quo qui insunt, adversa vobis urgent vestigia nihil ad vestrum genus. hic autem alter subjectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm tenui vos parte contingat.

tingat. omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angustu verticibus, lateribus latior, parva quædam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quem Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm sit parvus, vides. ex his ipsis cultis, notisque terris, nùm aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnatare? quis in reliquis Orientis, aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis, austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit. ipsi autem, qui de vobis loquuntur, quàm diu loquentur? Quinetiam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque nostrum à patribus acceptas posteris prodere; tamen propter eluviones, exustionesque terrarum quas accidere tempore certo necesse est, non modò æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.

Quid autem interest, ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cùm ab iis nullus fuerit, qui antè nati sint? qui nec pauciores, et certè meliores fuerunt viri: cùm præsertim apud eos ipsos, à quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit: homines enim populariter annum tantummodò solis, id est, unius astri reditu metiuntur: cùm autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque

eandemque totius cœli descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille verè vertens annus appellari potest: in quo vix dicere audeo, quàm multa secula hominum teneantur, nàmque, ut olim deficere sol hominibus; exstinguique visus est; cum Romuli animus hæc ipsa in templa penetravit: ita quandoque eadem parte sol, eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium, stellisque revocatis, expletum annum habeto. hujus quidem anni nondum viceſimam partem scito esse conversam. quocirca si reditum in hunc locum, desperaveris, in quo omnia sunt magnis, et præstantibus viris: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur altè spectare si voles, atque hanc sedem, et eternam domum contueri: neque te sermonibus vulgi dederis, nec in præmiis humanis spern posueris rerum tuarum: suis te oportet illecebris ipsa virtus trahat ad verum decus. quid de te alii loquantur, ipsi videant; sed loquentur tamen. sermo autem omnis ille, et angustiis cingitur iis regionum, quas vides; nec umquam de ullo perennis fait; et obruitur hominum interitu; et oblivione posteritatis extinguitur. quæ cum dixisset, Ego verò, inquam ô Africane, si quidem bene meritis de patria quasi limes ad cœli aditum patet, quamquam à pueritia vestigiis ingressus patriis, et tuis, decori vestro non defui: nunc
tamen,

tamen, tanto præmio exposito, enitar multò vigilantius. et ille, Tu verò enitere, et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc. nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cujusque, is est quisque; non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: si quidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit, et moderatur, et movet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum ille princeps Deus: et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. Nam quòd semper movetur, æternum est: quòd autem motum affert alieni, quòdque ipsum agitur aliunde; quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. solum igitur, quòd sese movet, quia nunquam deseritur à se; nunquam ne moveri quidem desinit: quin etiam ceteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. principio autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim id esset principium quòd gigneretur aliunde: quòd si numquam oritur, ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quòd ipsum à se movetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, omnisque natura et consistat necesse est, nec vim

ullam nanciscatur, qua à prime impulsu moveatur.

CUM pateat igitur æternum id esse, quod à se ipso moveatur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitur externo: quod autem animal est, id motu cietur interiore, et suo. nam hæc est natura propria animi atque vis. quæ si est una ex omnibus, quæ sese moveat, neque nata est certè, et æterna est. hanc tu exerce in optimis rebus: sunt autem optimæ, curæ de salute patriæ: quibus agitatus, et exercitatus animus, velocius in hanc sedem, et domum suam pervolabit: idque ocius faciet, si jam tum, cùm erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quæ extrà erunt, contemplans, quàm maximè se à corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, Deorum, et hominum jura violaverunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur; nec hunc in locum, nisi multis exagitati sæculis, revertuntur. ille discessit: ego somno solutus sum,

ADNOTA-

A D N O T A T I O N E S.

I. In librum qui dicitur,

C A T O M A J O R, seu de S E N E C T U T E.

P A G. i. lin. i. *Adjuro*] Olim *adjuero* editum fuit: quod in plerisque libris MSS. reperitur: neque multum interest utro modo legatur, *adjuero*, an *adjuro*, pro *adjuvero*.

Ibid. l. 7. *Flamininum*] *Flamininus*, quod hic recte habent libri MSS. *Quinctiorum* cognomen est, qui Patricii erant.

Ibid. l. 8. *Ille vir*] *Ennius*.

P. 2. l. 15. *Aristo Chius*] Fuit is Stoicus: *Aristo* Ceus vero Peripateticus philosophus.

Ibid. l. 26. *Ceterarum rerum*] Est *ceterarum rerum* locutio imperfecta, quæ significat, quod ad cæteras res attinet.

P. 3. l. 17. *Nostroque cognomine.*] Quod nobis imposuerunt homines, cum nos sapientes vocant.

Ibid. l. 21. *Extremum actum*] Est enim hominis vita in partes ætatis, tanquam in actus scenicæ poeseos, divisa.

P. 4. l. 9. *Quæ C. Salinator*] *Quæ*, hic non tam ad nomen, *quærelas*, quam ad sententiam respicit; quod Atticis est familiarius.

P. 5. l. 16. *Q. Maximum*] Hic est Q. Fabius Maximus, Verrucosus, qui anno U. C. 544. Tarentum proditione recipit.

Ibid. l. 23. *Ad Capuam*] Id est ad exercitum, qui erat ad Capuam. Sic infra *ad Tarentum*.

Ib. l. 27. *Cinciae*] à M. Cincio latæ, qua cavebatur, de quis ob causam orandam munera acciperet.

P. 6. l. 26. *Ut in homine Romano*] Græcis enim literarum laudem concedebant.

Pag. 7. l. 23. *Vicit Olympia*] Victor fuit in ludis Olympicis, quemadmodum dixit Horatius, lib. 1. epist. 1. v. 50. *Coronari Olympia*, hoc est, in Olympiis.

Ibid. l. 3. a fine, *M' Acilius*] Manius Acilius Glabrio.

Ibid. l. ult. *Legem Voconiam*] Quam tulit Q. Voconius de coercendis mulierum hereditatibus anno U. C. 581.

P. 8. l. 26. *Dementes, &c.*] Alii *dementi se se flexere ruina*.

P. 10. l. 22. *Nec sepulchra legens*] Vulgò putabatur officere memoriæ, si quis legeret inscriptiones sepulcrorum.

P. 11. l. 25. *Rusticos Romanos*] Olim procures Romani in agris morabantur, et ubi consilium publicum desiderabatur, e villis arcessabantur in senatum; unde qui evocabant, *viatores* nominati: inde honestum nomen plebei ordinis *rustici Romani*.

P. 12. l. 10. *Ædopol senectus*.] Et in Nonio, et in vet. libris, hi versus leguntur per allocutionem ad senectam, in quorum tertio figuratè persona mutatur.

Ibid. l. 16. *Tum equidem*] Hæc ipsa referuntur à Nonio in voce *senium*, sumpta ex Cecilij Ephistione.

P. 13. l. 3. *Græcas literas didici*.] Ennio poeta docente, quem secum in provinciam duxit Cato.

P. 15. l. 6. *Dux ille*.] Agamemnon; significans bellum magis consilio, quam vi, geri debet. Interea tamen Cicero pulchre dissimulat, quod Nestor ubique queritur, se juvenili robore destitutum.

Pag. 17. l. 26. *'Deliratio]* Metaphora sumpta e re rustica, ubi deliratio est, crate detentata, vel tabula aratro adnexa, femina operire.

P. 18. l. 19. *Curricula mentis.]* Metaphora sumpta a ludis Circensibus, in quibus juvenes exercebantur.

P. 20. l. 20. *Notandam]* Alii *notandum*. Cato cum Censor esset, ignominia L. Flaminium notavit, et senatu movit. Causas refert Livius, l. 39.

Ibid. l. 25. *Flacco]* L. Val. Flaccus, qui M. Porcii Catonis collega erat.

P. 21. l. 2. *Esse quendam,]* Epicurum, qui voluptatem vocabat extremum bonum.

Ibid. l. 10. *Devoverat.]* Gallico prælio.

P. 22. l. 5. *Idæis.]* Ab ida, monte Phrygiæ.

Ibid. l. 27. *Magisteria delectant.]* In omni convivio legebatur plerumque sorte magister convivii, qui convivis cæteris leges ferebat bibendi.

P. 23. l. 1. *Rorantia.]* Quæ leviter irrorant convivas: ideoque parum vini capiunt.

Ibid. l. 2. *In Sabinis.]* Ubi villam habuit Cato, simpliciter et rudi forma ædificatam.

P. 25. l. 1. *Ad sapientis vitam.]* Columella rem rusticam cæteris vivendi rationibus præferens, proxime sapientiam locat, ejusque quasi consanguineam facit.

Ibid. l. 8. *Occæcatum.]* Cicero originem vocis *occare*, aperire, ac docere voluit, factum esse per syncopen ab *occæcare*.

Ibid. l. 24. *Malleoli.]* Novelli palmites innati prioris anni flagello.

P. 29. l. 5. *Sardis.]* Asiæ oppido, quod Cyrus major, victo Cræso, intravit.

Ibid. l. 10. *In quincuncem.]* Arbores quincunciali ordine dispositis, undecumque spectentur, figuram

ram referunt illius notæ, quæ apud Latinos quinque significat, V. Ordo hic in arboribus conferendis ab omnibus rei rusticæ scriptoribus summe laudatur.

P. 31. l. 9. *Ludis*.] Panathenaicis.

P. 33. l. 23. *Centum et viginti*.] Herodotus, alique numerum augent.

P. 35. l. 1. *Certus est terminus*.] Habes ætatum omnium terminos, variasque de iis opiniones apud Censorinum c. 14. Senectuti assignari non potest, nisi tempus signetur quo moriendum est.

P. 36. l. 11. *Duos Decios*.] Cicero in Tuscul. et alibi tres memorat, patrem, filium et nepotem.

P. 37. l. 14. *Est enim animus*.] Probat sex argumentis animorum immortalitatem.

Ibid. l. 24. *Incolas*.] Incoluerunt enim magnam Græciam.

P. 38. l. 19. *Platonis fere*.] Optime, quia Platonem admirabatur, et magis faciebat Cicero.

Ibid. apud *Xenophontem*.] Argumenta sex Xenophontis pro animorum æternitate.

P. 41. l. 22. *Fecunda*.] Propter conscientiam recte factorum, bene actæ vitæ, et immortalitatis spem.

Ibid. l. 26. *Minuti philosophi*.] Cyrenaici, Epicurei, minorum gentium.

P. 42. l. 3. *Tanquam fabule*.] Plurimi philosophi vitam fabulæ compararunt.

II. IN LÆLIUM, sive, de AMICITIA.

P. 43. l. 5. *Mutius augur*.] Q. Mucius Scævola, non solum augur sed etiam consul. U. C. 635.

Ibid. l. 6. *Lælio socero suo*.] Duxerat enim ejus filiam Læliam, quam patris tinctam elegantia fuisse Cicero est auctor.

Ibid.

- Ibid.* l. 15. *Pontificem Scævolum.*] Fuit is J. C. pontifex max. et Consul. U. C. 658.
- P. 45. l. antepenult. *Eos, qui, &c.*] Stoici; qui eam sapientis ideam fingunt, quæ inter homines non reperitur.
- P. 46. l. 1. *Unum.*] Socratem.
- Ibid.* l. 3. *Hanc.*] Socraticam.
- P. 47. l. 27. *Duabus urbibus.*] Carthagine et Numantia.
- P. 48. l. 23. *Affentior iis.*] Epicureis.
- Ibid.* l. ult. *In hac terra.*] Italiam intelligit. Pythagoram et Pythagoreos significat.
- P. 49. l. 4. *Tum hoc, tum, &c.*] Referenda hæc ad Socratem, cujus ironia propria fuit.
- P. 50. l. 27. *Doctorum, &c.*] Academicorum, quorum patrium et peculiarem hunc morem fuisse, Cicero alibi testatur.
- P. 51. l. 7. *In bonis*] pro, *inter bonos*, Græco more, *Ibid.* l. 9. *Illi.*] Stoici.
- P. 52. l. 24. *Belluarum.*] Epicureorum.
- Ibid.* l. 28. *Ipsa virtus.*] Inde patet Ciceronem cum iis sensisse, qui statuebant amicitiam non esse virtutem, sed ex virtute provenire.
- P. 53. l. 24. *Non aqua non igni.*] Vetus proverbium; *ignis* superiora, *aqua* inferiora elementa complectitur, unde quidam duo duntaxat constituerunt principia rerum.
- P. 54. l. 6. *Absentes adsunt.*] Hinc illud, *in oculis ferre*; hoc nomine Isocrates veros amicos a fictis distare testatur.
- Ibid.* l. 20. *Agrigentinum.*] Empedoclem, cujus versus affert et explicat Sextus Empiricus adversus Mathem. l. 8.
- Ibid.* l. 29. *Carvea*] Arca in theatro.
- P. 55. l. 24. *Ratione*] *Alli rogatione.* Et fortasse melius

melius atque urbanius : quia leges dicebantur *rogationes* à modo quo ferebantur.

Ibid. l. ult. *Ut dandis recipiendisq[ue].*] Glossema est quod ex margine migravit in contextum : legendum ut quod quisque minus, &c.

P. 58. l. 9. *Ut enim benefici, &c.*] Argumentum hoc à comparatione amicitiae cum liberalitate reprehenditur tamquam ambiguum apud Gellium l. 17. c. 5. et defenditur.

P. 59. l. 20. *Prætexta.*] Toga prætexta ad differentiam civilis et purae, quæ sumebatur ann. xvii ætatis.

P. 60. l. 18. *Viscellinum.*] Sp. Cassius. Viscellinus post tertium consulatum affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio datus est.

Ibid. l. 22. *Tuberone.*] Hic fuit Stoicus : in Bruto etiam Ciceroni memoratus.

Ibid. l. 23. *Blossius.* Antipatri, Tharsensis philosophi discipulus.

P. 61. l. 7. *Ad hostes.*] Ad Aristonicum Regis Eumenis filium, cujus rebus afflictis, sibi ipse manum intulit.

P. 63. l. ult. *Ne expectemus.*] Turbatum est aliquid in his membris : fortasse etiam unius aut alterius explicatio recepta est in contextum.

P. 65. l. 22. *Virtutem duram.*] Ut Stoici, qui sapientem nec misereri, nec ingemiscere, aliorum malis, nec gaudere bonis volebant.

P. 68. l. antepenult. *Quasi termini.*] Excusat metaphoram ; quæ fuit Latinæ linguæ Ciceronis ævo verecundia.

P. 71. l. 12. *Assentationibus.*] Alii *assentando.* Hac via colligere benevolentiam non licet, virtute licet : sed benevolentia virtute collecta melius dicitur caritas.

- Pag. 78. l. 8. *Ut exstinctæ:*] Res extinguuntur natura sua, opprimuntur vi. Similitudo ducitur ab igne; eaque usus est etiam in lib. de senectute.
- P. 80. l. 26. *In amicis*] Quidam malunt *amicitiis*, si Cicero *amicis* scripsisset, non addidisset *colendis*.
- P. 81. l. 5. *Quamquam*] Minus rectè. Reddit enim rationem cur dixerit unam esse amicitiam, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt Legendum *Namque*.
- P. 86. l. 19. *Nisi essent.*] Assentatores non viderentur faceti, nisi essent milites gloriosi, qui assentationi credulas præberent aures.
- P. 87. l. 7. *Epiclero.*] *Epiclerus* Cæcilius fuit comœdia, teste Prisciano: Cæciliusque hoc versus esse ait Cicero in Catone.

III. In PARADOXA.

- P. 90. l. 1. Hæc Paradoxa vocant *admirabilia*. Acad. quæst. 4.
- Ibid.* l. 4. *Catonem*: Uticensem, Serviliæ, Bruti matris, fratrem.
- Ibid.* l. 9. *Ut illa.*] Notanda generis variatio per figuram, quæ enallage dicitur.
- Ibid.* l. 17. *Quæ nullam*] Stoicos eloquentiæ non dedisse operam scribit Quinctilian.
- P. 91. l. 17. *Derivæ.*] Vide Quinctil. l. x. c. 5.
- Ibid.* l. 24. *Orti*. Græcis utitur inscriptionibus, quod declamationum themata sint hæc, à Græcis sumpta.
- P. 92. l. 25. *Prienen.*] Ioniæ urbem, Thebarum coloniam.
- Ibid.* l. antepen. *Mea porto.*] Virtutem et sapientiam, quæ homini non nisi cum vita eripi possunt.
- P. 93. l. 20. *Capedines.*] Vasa ansara lignea aut fictilia, quibus Numa et alii olim in sacris utebantur.

Ibid. l. 21. *Filicatas*] A filice herba, cujus imago in poculis et pateris cœlari solita fuit.

P. 94. l. 22. *Facile adduci &c.*] Id est, sunt nonnulli, qui facile credunt hæc bona non esse.

Ibid. l. 24. *Voluptatem*] Quod senserat Epicurus.

P. 95. l. antepen. *Insane, nescis.* Ad Antonium hoc refertur, in quem tota oratione invehit.

P. 98. l. 4. *Quod si virtutes.*] Ex Stoicorum dogmate.

Ibid. l. 6. *Bono viro.*] Stoici negant, quenquam virum bonum esse, nisi sapientem.

P. 99. l. 22. *Nuda*] Id est, in thesi, sine loco, tempore, causa.

P. 100. l. 19. *Te*] Clodi, nam in eum invehitur.

Ibid. l. 21. *Rebus vincam*] Evincam invictis argumentis. nam res sæpe sunt rationes, argumenta.

Ibid. l. ult. *Cum leges.*] Imaginem ostendit illius temporis, quo a Clodio tribuno pl. ejectus est.

P. 101. l. 6. *a Catalina, &c.*] Vide plura in Ciceronis oratione in Pisonem, de universo hoc negotio.

Ibid. l. 9. *Cum esset*] Lentulus, auctor et princeps in revocando Cicerone.

Ibid. l. 16. *Cum parietes &c.*] Quo die Cicero ex urbe discessit, eversa est Clodio ejus domus in palatio, de quo sæpe queritur in orationibus.

P. 102. l. 7. *Spartacus.*] Vide Plutarchum in Crasso.

Ibid. l. 9. *Me tuo nomine.*] Quidem habent *exulem*. subintelligit tamen Cicero, vultque id nominis in Clodium potius quam in se convenire.

Ibid. l. 26. *Familiarissimus.*] Q. Cornificius qui de Clodii incestu mentionem fecit in senatu.

Ibid. l. 27. *In opertum &c.*] In sacrificium, quod Bonæ Deæ in domo consulis fiebat.

- Pag. 103. l. 7. *Imperator.*] Quem hoc capite perstringat Cicero, interpretes non consentiunt.
- Ibid.* l. 25. *Potestas vivendi*] Non ut libido suadat, sed ratio dicitur.
- P. 104. l. 8. *Poeta*] Forte Appius, qui, teste Salust. in carminibus ait, *Fabrum esse quemque fortunæ.*
- P. 105. l. 15. *Echionis &c.*] Pictorem Echionem commemorat Cicero in Bruto.
- Ibid.* l. 24. *Matellionem Carinth.*] Vasa urinæ, longius a figura matulæ discedens.
- P. 106. l. 16. *Cethego*] Non est is, qui cum Catilina conjuravit, sed is, de quo Plutarch. in Lucullo.
- P. 107. l. 18. *Pecunia tua.*] Ad M. Crassum divitem orationem dirigit.
- P. 108. l. 4. *Isti ordini.*] Senatorio, ex quo Crassus erat.
- Ibid.* l. 6. *Ærarium expilas.*] Crassus enim suo et Pompeii consulatu tertio rapuit duo millia pondo auri e capitolino Jovis solio, a Camillo ibi condita. auctore Plinio.
- P. 111. l. 3. *Luscinos.*] C. Fabricium Luscinum significat, qui ter in his Paradoxis jam nominavit.
- Ibid.* l. 5. *Labbicano.*] Labbicum oppidulum non procul ab urbe; prædium Labicanum dictum est, ut Tusculanum, aliæque ejusdem generis.
- Ibid.* l. 11. *Prata &c.*] Cato pratis primum. Varro ex persona Scrofæ quintum locum inter prædia rustica tribuit.

IV. IN SOMNIUM SCIPIONIS.

- P. 112. l. 7. *Masniissam*] Masinissa rex Masæsylo-
rum restitutus fuit in regnum Numidiæ ab Af-

ricane majore, ex eoque hunc Scipionem nepotem amavit.

Ibid. l. 12. *Reliqui calites.*] Lunam, ceteros planetas et quotquot in supremo cœlo stellæ sunt, veterum plerique Deos esse crediderunt.

P. 112. l. antepen. *Somnus complexus.*] Somnus dicitur complecti homines, quia membra somno penè constricta tenentur, nullaque munia obire possunt.

P. 113. l. 2. *Scribit Ennius.*] Cum Ennius Homeri versus legeret, meditaretur &c. totumque se ad illius imitationem componeret, somniavit se Homerum esse factum, animaque Homeri, juxta Pythagoricum dogma. animatum.

Ibid. l. 12. *De excelsa.*] Africanus ex lacteo circulo loquitur, qui est inter æthereas stellarum flammæ splendidissimus, propter confertam stellarum, ut Aristoteles et Ptolemeus aiunt, multitudinem.

Ibid. l. 23. *Nepotis mei.*] Tib. Gracchi.

Ibid. l. 27. *Solis aufractus.*] Ita appellat annum, propter zodiaci obliqui circuli ambitum, quem sol conficit.

P. 114. *Manus effugeris.*] Non effugit; mortuus enim in cubiculo inventus est. cum pridie optime valuisset, ab uxore Sempronia, ut creditum est, veneno necatus.

P. 115. l. 4. *Hoc templum.*] Cœlum intelligit.

Ibid. l. 8. *Hoc templo medium.*] Universo mundo. communis est veterum sententia, in totius universi centro tellurem nostram positam esse.

Ibid. l. 9. *Sempiternis ignibus.*] Chaldæi, eosque fere sequuti Græci philosophi omnem cœlestem regionem igneam esse statuerunt.

Pag. 116. l. 2. *Illa minima.*] Lunam significat: lucem a sole mutuantem.

Ibid. l. 11. *Unus est cœlestis.*] Octava sphaera supra appellata. cœlum ipsum proprie dictum, tot stellis cœlatum et ornatum.

P. 117. l. 2. *Neque movetur.*] Fuerunt quondam philosophi, et nostris temporibus Nic. Copernicus, qui confirmarunt, eam moveri.

Ibid. l. antepenult. *Catadupa.*] Sunt ad ultimum cataractem, ab iis Nilus incipit et Ægyptus. Vide Plin. Hist. Nat. l. v. c. 9.

P. 118. l. 22. *Cingulis.*] Quinquè zonis. *Duos.* circulum nimirum arcticum et antarcticum.

Ibid. l. 23. *Verticibus.*] Polis.

Ibid. l. ult. *Quam tenui &c.*] Quam parva ejus pars Romano imperio pareat.

P. 119. l. 2. *Lateribus.*] Latera sunt Ciceroni partes inter ortum et occasum sibi oppositæ.

Ibid. l. 3. ab imo. *Annum tantummodo solis, id est, unius astri reditu metiuntur.*] Cum ergo ad eundem zodiaci locum et punctum sol redierit, annum esse dicimus.

P. 122. l. 9. *Neque nata est.*] Platonium hoc, non Christianum.

The following Books, for the Instruction of Youth in Clafical Learning, are, correctly printed by T. POTE, at Eton.—Sold alfo at No. 2, Crane-Court, Fleet-Street, London.

Exempla Minora; or New English Examples, to be turned into Latin, adapted to the Ufe of the lower Forms.

Shorter Moral Examples; or fecond Book of English Examples.

Exempla Moralia; or third Book of English Examples.

Farther English Examples; or Book of Cautions in rendering *English* into *Latin*, Containing,

1. *Cautions for Children in making Latin,*
2. *Ufeful Observations for the young Beginner,*
3. *Figura, or the Figures of Conffruction.*

Each Part explained by proper Examples; with a Vocabulary *Latin* and *English*.

Historia Antiqua; or, Antient History, to be rendered into Latin; containing,

1. *The History of the Heathen Deities,*
2. *The Antient History of Greece.*
3. *The Antient History of Rome.*
4. *The Antient History of Britain.*

The Sixth Edition improved. To which is now added, Maps of Antient *Greece* and *Britain*, with a Plan of *Old Rome*.

The Peculiar Ufe and Signification of certain Words in the Latin Tongue: or, a Collection of Observations, wherein the elegant Senfe of Latin Words is fully and diftinctly explained; by Dr. WILLYMOTT. A new Edition diligently revised, and better accommodated to School Inffruction than the former Editions.

English

The following Books, &c.

English Particles exemplified in Sentences, designed for Latin Exercises, with the proper rendering of each Particle; by Dr. WILLYMOTT.

N. B. *The above Books of Examples, form a regular and beneficial Plan of Improvement in the Latin Tongue, adapted to the Rules of the Grammar.*

Also lately printed.

The Accidence, or first Rudiments of the Latin Tongue: A new Edition revised.

The Latin Grammar, with the Prosodia and Construing compleat: A new Edition revised and improved.

Nomenclatura, or, Nouns and Verbs, English and Latin, selected for the Use of the lower Forms.

Evangelia, five, Excerpta ex N. Testamento secundum Latinam Seb. Castalionis Versionem, in usum Classium Inferiorum.

Phædri Fabulæ, cum quamplurimis Notis. Huic Editioni accessere Pub. Syri Sententiæ ex recensione cl. Bentlei

Preces quotidianæ in usum Regiæ Scholæ Etonensis; quibus adjiciuntur Catechismus cum Ordine Confirmationis, necnon Articuli Religionis.

Electa ex Ovidio et Tibullo, in usum Regiæ Scholæ Etonensis, 2 part. Editio altera recensita, et in gratiam Rudiorum Notis aucta.

Electa ex Ovidii Metamorph. cum libris, Annotationibus in gratiam Rudiorum. Editio nova recensita, et ad usum studiosæ Juventutis accommodatior.

Selectæ e profanis Scriptoribus Historiæ, quibus admixta sunt varia honesta vivendi Præcepta ex iisdem Scriptoribus deprompta.

Selectæ

Lately printed.

Selectæ ex Veteri Testamento Historiæ: ad usum
torum qui Latine Lingue Rudimentis imbuuntur.

Compendium Historiæ Universalis, ab initio mun-
di ad Tempora Caroli magni imp. Conscriptum à
Joannè Clerico. Editio prioribus correctior.

Eutropii Breviarium Historiæ Romanæ, ab urbe
condita, ad Annum ejusdem urbis DCCC.L. Acce-
dit Sex. Aurelii Victoris de Romanis Illustribus li-
ber. Ad usum Juventutis accommodata.

De Fide et Officiis Christianorum, ex cl. Burneti
et Grotii libellis, in usum Juventutis Christianæ.

Excerpta ex C. Corn. Tacito. De Situ, Mori-
bus et populis Germaniæ. Etiam Julii Agricolæ
Vita. Notis Illustrata. In usum Juventutis.

C. Julii Cæsaris de Bello Gallico, Commenta-
riorum libri v. Accessere Index Geographicus; et
Galliæ Veteris, ad Cæsarem, Tabula, Edit. ad usum
Juventutis accommodata.

M. T. Ciceronis Orationum XII. Selectarum
Liber. Editio cum OLIVET, aliisque notæ melloris
Exemplaribus collata, et in usum studiosæ Juen-
tutis. Edita.

M. Corderii Colloquiorum Centuria Selecta; or
a Select Century of M. Corderius's Colloquies, with
a literal Translation of the first sixty: and two Vo-
cubularies at the Ends. Calculated for the Use
of Young Beginners in the Latin Tongue. By
J. Farcer.

Scriptores Romani, five, Selecta ex Scriptoribus
Romanis, viz. M. T. Cicerone, T. Livio, Corn.
Tacito, C. Plinio, et Vell. Patriculo. Editio altera
recognita & aucta.

